

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ
СЛУЖБОВЦЯМИ»

*Допущено до захисту
в ДЕК
Г.М. Корчак ф.л.*

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Державна служба»
Гіневська Валерія Броніславівна

Науковий керівник
д.ю.н., професор Корчак Наталія Миколаївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студентка Гіневська В.Б.

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри публічної політики від «06» грудня 2024 р., протокол № 5.

Завідувачка кафедри публічної політики, докторка юридичних наук,
професорка, заслужений юрист України
Корчак Наталія Миколаївна

(підпис)

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Гіневська В.Б. Протидія корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню проблеми корупції серед державних службовців. У роботі розглядаються теоретичні засади державної служби та роль державного службовця як об'єкта дослідження. Особлива увага приділяється визначенню понять корупції та корупційних кримінальних правопорушень, їх змісту та характеристикам.

Досліджується генеза корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями, з метою виявлення історичних та соціальних передумов їх виникнення. Аналізуються кримінально-правові характеристики цих правопорушень, включаючи їх склад, кваліфікацію та особливості розслідування.

У роботі також розглядаються правові та організаційні заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Аналізуються існуючі законодавчі акти та нормативні документи, що регулюють боротьбу з корупцією, а також ефективність їх застосування на практиці. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення правових та організаційних механізмів протидії корупції серед державних службовців.

Робота містить висновки та рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності заходів протидії корупції, а також на формування антикорупційної культури серед державних службовців.

Ключові слова: корупція, державні службовці, кримінальні правопорушення, протидія корупції, державна служба, кримінально-правова характеристика, правові заходи, організаційні заходи, антикорупційна культура.

ANNOTATION

Hinevska V. Counteracting Corruption Offenses Committed by Civil Servants. – Qualifying master's thesis on manuscript rights.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281»Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2024.

This master's thesis is dedicated to a comprehensive study of the issue of corruption among civil servants. The research explores the theoretical foundations of civil service and the role of civil servants as subjects of study. Special attention is given to defining the concepts of corruption and corruption offenses, their content, and characteristics.

The genesis of corruption offenses committed by civil servants is examined to identify the historical and social prerequisites for their occurrence. The criminal-legal characteristics of these offenses are analyzed, including their composition, qualification, and investigation features.

The thesis also discusses legal and organizational measures to counteract corruption offenses. Existing legislative acts and regulatory documents governing the fight against corruption are analyzed, as well as the effectiveness of their practical application. Recommendations are proposed to improve the legal and organizational mechanisms for counteracting corruption among civil servants.

The work includes conclusions and recommendations aimed at enhancing the effectiveness of anti-corruption measures and fostering an anti-corruption culture among civil servants.

Key words: corruption, civil servants, criminal offenses, anti-corruption measures, civil service, criminal-legal characteristics, legal measures, organizational measures, anti-corruption culture.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ	11
1.1. Державна служба та державний службовець як об'єкти дослідження.....	11
1.2. Корупція та корупційне кримінальне правопорушення: поняття та зміст ..	17
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ	28
2.1. Генеза корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями.....	28
2.2. Кримінально-правова характеристика корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями	41
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ	52
3.1. Правові заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями	52
3.2. Організаційні заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями	65
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На загальноєвропейському рівні існує чітке розуміння, що корупція є серйозною загрозою для верховенства права, демократії та прав людини, підриває соціальну справедливість, заважає економічному розвитку та ставить під загрозу ефективне функціонування ринкової економіки. В умовах воєнного стану корупція може серйозно підірвати всі цінності та досягнення нашого конституційного правопорядку. Цей феномен підриває демократичні принципи, інститути демократії, верховенство права та основоположні цінності нашого конституційного проекту. Корупція сприяє неналежному управлінню та публічному шахрайству, ставлячи під загрозу здатність держави виконувати свої зобов'язання щодо захисту та забезпечення всіх прав, закріплених у Біллі про права. Коли корупція та організована злочинність процвітають, сталий розвиток та економічне зростання залишаються занедбаними, що, у свою чергу, ставить під загрозу стабільність та безпеку суспільства.

Беручи до уваги поширеність злочинів у сфері службової діяльності, а також прагнення України до євроінтеграції, було здійснено перегляд окремих положень кримінального законодавства, зокрема щодо запобігання та протидії корупції, з метою адаптації його до міжнародних стандартів. У зв'язку з цим, для визначення стратегій боротьби з корупцією, наша держава ратифікувала низку міжнародних правових актів та дотрималася рекомендацій міжнародних організацій, таких як Група держав проти корупції (GRECO) та Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) та інших. Враховуючи те, що основним завданням держави є служіння громадському суспільству, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком та осіб, що уповноважені виконувати завдання та функції держави боротьба з корупцією в умовах воєнного стану є пріоритетною.

Виходячи з завдань, які стоять перед державною службою та її працівниками, держава і суспільство висувають до державних службовців

підвищені вимоги щодо їхньої компетентності, добросовісності та дотримання законності. Це зумовлено тим, що державні службовці, завдяки своєму соціально-правовому статусу та наданим державою повноваженням, мають можливість впливати на велику кількість людей. Цей обсяг повноважень створює двоїсту можливість: з одного боку, досягати позитивних результатів своєї діяльності, приносячи користь суспільству на державному та регіональному рівнях, а з іншого – завдавати шкоди через протиправні дії, що можуть виникати внаслідок невиконання, неналежного виконання або зловживання службовими повноваженнями. Наведені вище обставини обумовили вибір теми магістерського дослідження та обумовили її актуальність

Теоретико-прикладні проблеми функціонування державної служби й роботи державних службовців розробляли українські вчені-адміністративісти О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, Ф. В. Бортняк, О. Ю. Дрозд, А. В. Кірмач, В. Р. Кравець, О. О. Кравченко, О. В. Литвин, У. І. Ляхович, А. В. Матіос, О. М. Охотнікова, О. С. Продаєвич, В. А. Яцюк та ін. Наукові доробки вищепоіменованих вітчизняних учених заклали методологічне підґрунтя при дослідженні розроблюваної проблематики.

Окремі засади функціонування державної служби, кримінальної відповідальності державних службовців й протидію кримінальним правопорушенням, у яких суб'єктом вчинення є державний службовець (службова особа) були об'єктами уваги низки українських учених, таких як: П. П. Андрушко, В. С. Батиргареева, В. М. Бесчастний, І. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, Є. С. Назимко, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблистий, В. І. Шакун, Н. М. Ярмиш, О. Н. Ярмиш, С. С. Яценко та ін.

Однак наявні наукові розробки безпосередньо не стосувалися стану антикорупційної реформи в Україні в частині незворотності відповідальності за вчинення державними службовцями корупційного кримінального правопорушення.

Вирішення окресленого кола проблемних питань надасть можливість істотно вдосконалити концептуальні засади протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями в Україні, значно посилити антикриміногенний вплив на різні форми їх вияву, враховуючи категорії посад державної служби.

Безумовна важливість, актуальність і складність теоретичних та прикладних проблем протидії корупційним кримінальним правопорушенням, а також необхідність надання рекомендацій щодо вдосконалення науково-прикладних засад протидії злочинним виявам у сфері державної служби зумовили необхідність наукового дослідження цих проблем на рівні кваліфікаційної роботи.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є проведення аналізу поведінки державного службовця на предмет вчинення корупційного кримінального правопорушення з метою виокремлення заходів (правових та організаційних) їх протидії.

Вказана мета конкретизується у наступних завданнях:

- розкрити сутність понять «державна служба» та «державний службовець» з урахуванням проявів корупційної кримінальної практики;
- окреслити співвідношення змісту корупції та корупційного кримінального правопорушення;
- проаналізувати генезу корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями;
- надати поняття корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями в Україні та провести їх систематизацію з огляду на специфіку суб'єктного складу, ознаки неправомірної вигоди та порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції»;

– сформулювати правові заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями;

– розробити організаційні заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані із корупційно-ризиковою діяльністю державних службовців в Україні.

Предмет дослідження – протидія корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, до яких належать: *діалектичний*, який забезпечив дослідження кримінально-правових положень про предмет корупційних кримінальних правопорушень вчинених державними службовцями (розділ 1); *історико-правовий*, що дозволив розкрити становлення та розвиток кримінальної відповідальності державних службовців за корупційні кримінальні правопорушення (підрозділ 2.1); *описовий*, що дозволив надати кримінально-правову характеристику корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями (підрозділ 2.2); *формально-юридичний (догматичний)* – для тлумачення юридичних конструкцій, аналізу корупційного законодавства України та функціонування державної служби (розділи 2–3); *герменевтичний* – для пізнання та інтерпретації змісту наукових і навчально-методичних джерел, використаних у дослідженні, а також текстів нормативно-правових актів різної юридичної сили щодо протидії кримінальним правопорушенням та функціонування державної служби (розділи 1–3); *структурний* – для розроблення правових та організаційних заходів протидії кримінальним правопорушенням в аспекті предмету дослідження (розділ 3); *статистичний* – під час надання характеристики корупційних кримінальних правопорушень (підрозділи 2.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розроблених проблем кваліфікаційна робота є прикладом систематизації інформації щодо нормативно-визначених видів кримінальної

корупційної практики державних службовців зокрема та узагальнення видів організаційно-правових заходів протидії вчиненню корупційних кримінальних правопорушень в цілому, зокрема:

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування поняття «корупційні кримінальні правопорушення» як передбачене виключно кримінальним законом, суспільно небезпечне, протиправне, винне та умисне діяння з наявністю індивідуалізованих й конкретизованих зв'язків, що містить ознаки корупції й вчиняється особою (-ами), зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– кримінально-правову характеристику корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями, шляхом обґрунтування соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності, аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак;

– визначення ознак і властивостей державного службовця, який вчиняє корупційне кримінальне правопорушення як сукупність соціально-демографічних, морально-психологічних, кримінально-правових характеристик, які впливають на вибір й реалізацію заходів протидії;

дістали подальшого розвитку:

– фактори криміналізації кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями;

– характеристика ознак корупційного кримінального правопорушення як:

- 1) суспільна небезпечність протиправного діяння та його криміналізація;
- 2) діяння, що містить ознаки корупції;
- 3) вчинення спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (2014 р.);
- 4) умисна форма вини;
- 5) наявність індивідуалізованих й конкретизованих зв'язків;

– правові та організаційні заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції можуть бути використані в:

законотворчій діяльності – при опрацюванні проектів змін та доповнень до Закону України «Про запобігання корупції»;

практичній діяльності державних інституцій – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань організації протидії корупційним кримінальним правопорушенням;

навчальному процесі – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з публічного управління, а також при проведенні різних видів занять в системі підвищення кваліфікації керівників підрозділів.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові результати магістерського дослідження викладені в тезах:

Гіневська В. Використання відкритих даних у боротьбі з корупцією: роль відкритих даних у забезпеченні прозорості та відповідальності. *Сучасні виклики для державної служби: інформаційно-комунікативний аспект : матеріали міжнар. круглого столу* (Київ, 18 черв. 2024 р.) : / за заг. ред. Лариси Комахи, Наталії Корчак, Наталії Ларіної. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. С.43-44. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2120/files/252be71b-8e9c-4eaf-8a72-dea2f4895774.pdf>

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Робота викладена на 108 сторінках загального тексту. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел із 125 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

1.1. Державна служба та державний службовець як об'єкти дослідження

Питання існування державної служби завжди приваблювало передову думку людської спільності. Думка про належно поставлену державну службу проходить через творчість філософів, а пізніше - юристів і політологів з часів Стародавньої Греції крізь середньовіччя, реформацію відродження, період буржуазних революцій до новітніх концепцій держави і права. Відомо, що держава з'являється на такій стадії розвитку суспільства, коли виникає об'єктивна необхідність політичного регулювання суспільного життя.

Головним внутрішньополітичним пріоритетом державної політики України є побудова сучасної правової держави європейського типу, де особлива роль відводиться державній службі та службі в органах місцевого самоврядування, яка забезпечує законність політичних рішень, цілісність держави як інституту, якісний рівень реалізації конституційних гарантій громадян шляхом стабільного і безперервного надання їм публічних послуг. Основна роль тут відводиться імплементації загально-прийнятих у Європі стандартів в усіх сферах суспільного життя, у тому числі в державному управлінні. У такій моделі державна служба забезпечує законність політичних рішень, що приймаються; цілісність держави як інституту, тобто внутрішню безпеку держави; стабільне і безперервне надання громадянам публічних послуг, гарантованих державою [12, с. 212].

Державна служба та служба в органах місцевого самоврядування є ключовим елементом державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни [26, с. 55].

В Україні інститути державної служби почали формуватися з набуттям незалежності. У сучасному українському законодавстві й правовій науці терміном «державна служба» визначаються правовий інститут, навчальна дисципліна, назва державного органу (митна служба, контрольно-ревізійна служба й ін.), вид трудової діяльності. В Україні поки що не існує офіційно визнаної самостійної галузі права про державну службу як системи теорій, ідей, подань про правове регулювання державно-службових відносин. Державна служба – це механізм здійснення цілей та завдань держави. Реалізуючі свої функції, державна служба має стати таким інститутом, через який реалізується демократична сутність держави, підтримується нормальна життєдіяльність суспільства, а державний апарат слугує потребам суспільного розвитку.

Державна служба повинна стати повсякденним каналом комунікації між державою та громадянами, забезпечуючи їх взаємодію та виступаючи провідною силою в суспільстві. Такий підхід може бути реалізований лише за умови наявності державного апарату та персоналу, здатних обґрунтовано пропонувати зрозумілі для громадян норми поведінки та праці, організовувати і регулювати соціальну активність громадян, досягати змін і відстежувати їх соціальну ефективність. Державна служба повинна об'єднувати конституційно закріплені наміри та цілі держави, її структури, відносини та зв'язки з кадровим потенціалом, втілюючи їх у суспільне життя.

З урахуванням висловлених міркувань щодо суспільного призначення державної служби визначаються її основні завдання. Одним із ключових завдань є захист інтересів суспільства, прав і свобод громадян, що зумовлено зниженням ролі багатьох політичних інститутів в останні роки, тоді як державна служба залишається конкретним місцем взаємодії громадянина з політикою.

Наступне завдання державної служби полягає у забезпеченні стійкості засад цілісності держави. Державний апарат, окрім виконання вимог Конституції та законів України, повинен реалізовувати акти органів виконавчої влади. Важливим завданням є забезпечення ефективності діяльності державних

органів шляхом постійного вдосконалення функціонування апарату, впровадження нових досягнень науки та прогресивних методів вирішення управлінських завдань.

Серед завдань державної служби також є подальша демократизація шляхів формування та діяльності апарату, усунення бюрократизму, протекціонізму, корупції, створення соціальних, правових та інших умов, необхідних для успішної роботи чиновників.

Втілення завдань державної служби в життя вимагає вирішення багатьох правових, організаційних, кадрових, наукових та інших питань. Це передбачає необхідність формування державного апарату нового типу та кадрового забезпечення державної служби.

Для розуміння сутності інституту державної служби важливим є визначення її принципів, оскільки вони вказують на сутнісні характеристики, найважливіше у змісті та значенні державної служби. Правове закріплення принципів державної служби обумовлює функціонування державних органів, діяльність державних службовців, стійкість правового регулювання державно-службових відносин, а також обґрунтування тенденцій розвитку законодавства про державну службу.

Принципи державної служби є основоположними ідеями, які відображають об'єктивні закономірності та визначають напрямки реалізації компетенції, завдань і функцій державних органів, повноважень державних службовців, які діють в системі державної влади, зокрема в системі державної служби. Ці принципи встановлюють найважливіші закономірності в системі організації та функціонування державної служби, визначають значимість, закономірність і соціальну цінність відносин, що виникають у цій системі. Принципи державної служби вперше були сформульовані в Законі України «Про державну службу». [90]; також закріплюються в інших нормативних актах: Конституції України, Законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України.

Правовою основою для формування державної кадрової політики в Україні є такі закони, нормативно-правові акти, як: Загальна декларація прав людини, Конституція України, Кодекс законів про працю України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, інші законодавчі та підзаконні нормативні акти. Межі втручання в кадрові процеси визначають Конституція України, закони України [38, с. 69].

Відповідно до Закону України «Про державну службу» [90] така служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо:

1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів;

2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів;

3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг;

4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства;

5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням;

6) управління персоналом державних органів;

7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством [90].

Злочинність серед державних службовців, як сукупність кримінальних правопорушень, вчинених ними протягом певного періоду, та відповідних суб'єктів, відноситься до категорії спеціальних і характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпечності. Це означає, що описані в кримінальному законодавстві діяння (як активні, так і пасивні) мають об'єктивну властивість

створювати загрозу або завдавати шкоди об'єктам, що перебувають під кримінально-правовою охороною. [69, с. 63].

Фактори підвищеної суспільної небезпеки злочинності серед державних службовців включають:

По-перше, відповідні кримінальні правопорушення здійснюються під час виконання державними службовцями соціально значущих завдань державної служби, визначених у частині першій статті 1 Закону України «Про державну службу». Це свідчить про нехтування інтересами держави на користь особистих, переважно корисливих, інтересів, що вказує на високий рівень правового нігілізму. Той факт, що особа вчиняє кримінальне правопорушення, перебуваючи на посаді державної служби, демонструє виключну наполегливість у прагненні використовувати службове становище для власних цілей. Така ситуація підкреслює велику суспільну небезпеку особи злочинця і має бути врахована при призначенні покарання. Вчинення кримінального правопорушення під час перебування на державній службі свідчить про стійке небажання посадовця сумлінно виконувати свої обов'язки, що є зухвалим викликом суспільству, і закон зобов'язаний на це реагувати. Наприклад, закон (КК України) передбачає підвищену кримінальну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень, що відображено в нормах ст. ст. 45–48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, 86, 87, 91, шляхом застосування конструкції «крім корупційних кримінальних правопорушень» та інших подібних при встановленні менш сприятливих (або шляхом повного їх виключення) умов застосування тих чи інших заохочувальних інститутів кримінального права, а також відповідним чином формуючи систему кримінально-правових санкцій у межах норм Особливої частини закону про кримінальну відповідальність [25, с. 392–393].

По-друге, вчинення державними службовцями кримінальних правопорушень зменшує довіру з боку населення до апарату держави, нівелюючи таким чином запобіжні можливості як загальних, так і спеціальних суб'єктів протидії злочинності [25, с. 392–393].

По-третє, здійснення подібних кримінальних правопорушень зазвичай є частиною більш масштабних «злочинних схем», у яких залучені інші особи, що часто залишаються непокараними через невиявлення. В таких умовах, кримінально-правові аспекти і фактори підвищеної суспільної небезпеки злочинності серед державних службовців включають множинність кримінальних правопорушень та їхню прихованість [25, с. 392–393].

Зазначений підхід дозволяє розглянути проблему злочинності серед державних службовців, а також її кінцевий результат – особу, яка здійснює відповідні кримінальні правопорушення. Це дає змогу оцінити різні аспекти її поведінки під час виконання обов'язків на державній службі, зокрема: суспільну свідомість і психологію; соціальну самоорганізацію, комунікативну та нормативну сфери дотримання норм і правил проходження служби в державних установах. [24, с. 103–104].

Щодо розуміння державної служби і державного службовця як об'єктів не лише наук кримінально-правового циклу, а і суміжних галузей наукового знання, аргументують і сучасні українські вчені. У контексті цього слухними є роздуми О. В. Тулякова і Д. Г. Михайленка, що «...Формування демократичної правової держави в Україні неможливе без удосконалення всіх аспектів службової діяльності. Якість та об'єктивність виконання службовими особами своїх обов'язків впливають на долю політичних, соціальних та економічних реформ, розвиток громадянського суспільства в Україні, а також на рівень довіри українського народу до державної влади. У зв'язку з цим, розробка теоретичних і прикладних питань кримінально-правової охорони інтересів, включаючи державну службу, є актуальною, а їх вивчення в контексті реформи антикорупційного законодавства стає все більш значущим.» [118, с. 355].

1.2. Корупція та корупційне кримінальне правопорушення: поняття та зміст

Корупція як соціальне явище становить серйозну загрозу для будь-якого суспільства. Найбільш небезпечним проявом корупції є злиття злочинних елементів із державними структурами, що призводить до того, що чиновники діють переважно в інтересах власного збагачення або займаються торгівлею своїми службовими повноваженнями. Сьогодні корупція має транснаціональний характер, що робить її загрозою для всієї світової спільноти. Боротьба з цим явищем в різних країнах має різний рівень ефективності та різні підходи, але очевидно, що необхідна міжнародна антикорупційна стратегія, що включає як профілактичні, так і репресивні заходи. Аналізуючи сучасний стан корупції у світі, можна стверджувати, що ця проблема є однією з найактуальніших для більшості країн. Сьогодні, оцінюючи рівень корупції в глобальному масштабі, можна виділити дві основні категорії країн: ті, які успішно борються з цією проблемою, та ті, для яких корупція залишається серйозною загрозою.

Забезпечення безпеки є однією з ключових функцій будь-якої держави. Для дослідження різних аспектів безпеки, а також для формування і реалізації ефективної системи її забезпечення необхідні наукова та методологічна основи, загальноприйнята мова професійного спілкування в цій сфері, категоріальний апарат (основні поняття, визначення, відповідна термінологія, класифікаційні ознаки тощо), єдині принципи забезпечення безпеки та нормативно-правова база механізму забезпечення [64]. У відповідності до ст. 92 Конституції України [46], забезпечення національної безпеки є складовою частиною загальнодержавної політики, що ґрунтується на основних стратегічних цілях держави і, в першу чергу, спрямоване на реалізацію національних інтересів. При цьому, у Законі України «Про національну безпеку» закріплено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних

цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [97]. Згідно Стратегії національної безпеки (2020 р.) захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди визнані пріоритетними [113].

Виходячи з кримінально-правової точки зору, М. І. Панов відмічає: «...кримінальний закон, використовуючи кримінально-правові норми, що складають його суть, визначає обсяг (коло) злочинного і караного, а отже, і сферу дії кримінального права» [75, с. 67]. Важливим елементом формування таких кримінально-правових норм є соціальна обумовленість криміналізації певної суспільно небезпечної поведінки, що підтверджує наявність у цих діянь ознаки кримінальної протиправності. Це, в першу чергу, зумовлено доктринальним визначенням криміналізації як процесу виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії такому, а також закріплення їх у законі як кримінальних протиправних й, відповідно, караних.

У зв'язку із цим не викликає заперечень позиція О. О. Пашенка, який розглядає чинники, котрі зумовлюють існування певних заборонних кримінально-правових норм та детермінанти криміналізації суспільно небезпечних діянь (суспільну небезпечність, співрозмірність негативних і позитивних результатів кримінально-правової заборони, можливості протидії діянням кримінально-правовими засобами, наявність у держави можливостей (ресурсів) для реалізації заборони, системно-правову несуперечливість, безпробільність закону, повноту складу кримінального правопорушення) як взаємопов'язаних обставин й таких, що багато в чому збігаються [76, с. 212]. В юридичній літературі також зазначається, що «кримінальний закон є фактичним показником відповідного інтересу» [120, с. 151].

Згідно з поглядами Є. В. Невмержицького та М. І. Камлика, корупція

являє собою соціально-політичне явище, яке визначається як система негативних поглядів, переконань, настанов і дій окремих осіб, зумовлена політичними, економічними, соціальними та психологічними чинниками. Ця система спрямована на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів через підкуп, хабарництво, зловживання владою, надання пільг і переваг, що суперечать суспільним інтересам. [37].

На думку І.М. Різака, корупція є складним соціальним явищем, яке виникає в процесі реалізації владних відносин особами, уповноваженими на це, які незаконно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб, а також для створення умов здійснення корупційних дій, їх приховування та сприяння їм [107, с. 8]. Б.В. Романюк вказує, що корупція повинна розглядатися як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає та руйнує державні органи, державу та суспільство в цілому. У правовому контексті корупція являє собою сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за суттю корупційних діянь, а також інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних) і порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних з цими діяннями [109, с. 14]. А.П. Закалюк також запропонував загальне (соціальне) визначення корупції як суспільно неприйнятної та суспільно небезпечної активності осіб, наділених владними або іншими публічними повноваженнями, або тих, хто прагне скористатися цими повноваженнями з метою отримання будь-яких благ (переваг, послуг, пільг тощо) для себе чи інших осіб, не на основі офіційно визначеного порядку, а на основі реалізації особистої зацікавленості, що призводить до деформації публічних відносин [31, с. 141].

Викладені позиції повністю поділяють В. Д. Гвоздецький та В. О. Заросило, які наголошують на тому, що корупція є системним соціальним явищем, оскільки корупційні правопорушення не існують ізольовано від інших соціальних явищ, а органічно пов'язані з ними. Корупція постійно розвивається. Такий розвиток зумовлений трансформаційними процесами в

суспільстві та процесами, які відбуваються у самому явищі. Отже, зміст корупції безпосередньо залежить від стану суспільства та його розвитку в конкретний проміжок часу. У зв'язку з цим, слушною є позиція учених про те, що сама сутність корупції завжди залишається статичною, змінюються лише види корупційних правопорушень і форми їх прояву. Взаємозв'язок серед окремих корупційних діянь полягає у тому, що, проявляючись у тій чи іншій формі, вони взаємно створюють сприятливі умови для появи інших [18, с. 11]. Аналогічне бачення соціальної сутності корупції міститься у посібнику «Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби» [33, с. 13].

Виходячи із того, що саме законодавче визначення корупції має вирішальне значення для визначення кола корупційних (у тому числі злочинних) правопорушень, слід погодитися з позицією М. В. Киричка, у тому, що на сьогодні визначення терміну «корупція» зазнало певних змістовних змін порівняно із Законом України «Про боротьбу з корупцією» (1995 р. – втратив чинність) і лише редакційних змін порівняно із Законами України «Про засади запобігання та протидії корупції» (2009 р. – втратив чинність) [40, с. 13] та «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011 р. – втратив чинність).

Так, у відповідно до ст. 1 нині чинного Закону України «Про запобігання корупції» [91], термін «корупція» визначений як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [91].

Корупція має ряд ключових характеристик, що включають:

- Навмисне використання службових повноважень та можливостей у державних та приватних сферах діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб.

- Спеціальна мета у вигляді отримання неправомірної вигоди, яка може бути у формі грошових коштів, майна, переваг, пільг, послуг чи нематеріальних активів.

- Прийняття або пропозиція неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

- Пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, уповноваженій виконувати функції держави або місцевого самоврядування.

- Пропозиція чи надання неправомірної вигоди на вимогу особи, уповноваженої на виконання державних чи місцевих функцій, іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилення до протиправного використання службових повноважень.

- Суб'єктами корупції є особи, уповноважені на виконання державних або місцевих функцій, а також особи, прирівняні до них (ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014) [91].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції, порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, а також інші дефініції, такі як корупційне правопорушення, неправомірна вигода, конфлікт інтересів тощо [91].

О. М. Джужа та І. М. Довбань виділяють такі типові ознаки корупційного кримінального правопорушення:

1. Суспільна небезпечність, яка відрізняє корупційне кримінальне правопорушення від інших корупційних дій, оскільки воно завжди створює загрозу значної шкоди.

2. Протиправність, що передбачена виключно КК України.

3. Наявність діяння з ознаками корупції, яке пов'язане з використанням влади чи службового становища, що суперечить інтересам служби.

4. Вчинення спеціальним суб'єктом, визначеним у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», включаючи службових осіб публічного і приватного права.

5. Наявність умисної форми вини, хоча в окремих випадках може бути і необережність.

6. Караність, яка може варіюватися від штрафу до позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна. Особа, яка запропонувала чи надала неправомірну вигоду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності за певних умов, як зазначено в ч. 5 ст. 354 КК України [25; 48].

До таких ознак, на нашу думку, варто додати індивідуалізованість та конкретизованість зв'язків. Індивідуалізація у цих суспільних відносинах означає, що не дивлячись на те, що суб'єкти, на яких поширюються дія Закону України «Про запобігання корупції», працюють чи проходять службу у відповідних органах державної влади чи місцевого самоврядування, а також в організаціях, установах та підприємствах юридичних осіб публічного права, та у визначених у законі випадках представляють інтереси цих органів та юридичних осіб, юридичну відповідальність за вчинення корупційних діянь вони несуть в індивідуальному порядку. Більш того, навіть при притягненні до відповідальності юридичних осіб, а також у випадках вчинення кримінальних правопорушень у співучасті для винних осіб у вчиненні корупційних правопорушень та порушень, пов'язаних з корупцією, для кожного співучасника настає індивідуальна юридична відповідальність (ст. 29 КК України [53]). Щодо конкретизації корупційних правовідносин, то вона відображається через ті чи інші їх об'єкти (неправомірну вигоду; подарунок; потенційний конфлікт інтересів, т. ін.) або в одиничному виді, або у їх сукупності, або в повторності зазначених діянь (дій чи бездіяльності), на які посягають суб'єкти, щодо яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» (ст. 3).

При формулюванні визначення «корупційного кримінального правопорушення» важливо врахувати, що воно повинно бути узгоджене з

визначенням «кримінального правопорушення» як такого (ч. 1 ст. 11 КК України), а також з поняттями «корупційного правопорушення» та «корупції» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»). Окрім того, не можна виключати можливість того, що при створенні визначення корупційного кримінального правопорушення може виникнути потреба внести відповідні зміни до визначень корупційного правопорушення та корупції для забезпечення їх узгодженості. Такої ж думки притримується й О. О. Дудоров, який зазначає, що при визначенні співвідношення «корупції» та «корупційних кримінальних правопорушень» слід враховувати застереження, зроблені відповідно в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» і примітки до ст. 45 КК України, згідно з якими такі поняття вживаються у відповідному значенні «у цьому Законі», а певні кримінальні правопорушення визнаються корупційними «відповідно до цього Кодексу».

Крім того, у ч. 3 ст. 3 КК України однозначно сказано, що кримінальна протиправність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки таким нормативно-правовим актом. Тому, незгодженості, які мають місце між поняттям «корупційне правопорушення» і систематизованим їх переліком не повинні братись до уваги при визначенні кримінально-правових наслідків вчинення корупційного кримінального протиправного діяння службовою особою [27, с. 452].

Тому, враховуючи вищеназвані ознаки вважаємо, що під *корупційним кримінальним правопорушенням слід розуміти передбачене виключно КК України, суспільно небезпечне, протиправне, винне та умисне діяння з наявністю індивідуалізованих й конкретизованих зв'язків, що містить ознаки корупції й вчиняється особою (-ами), зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (2014 р.)*.

На відміну від нині чинного КК України, у проєкті нового КК України наявна дефініція корупційного кримінального правопорушення та кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, зокрема:

1. Корупційне кримінальне правопорушення – передбачений цим Кодексом злочин чи кримінальний проступок, склад якого містить такі обов’язкові ознаки корупції: а) неправомірна вигода або хабар, – як предмет або засіб кримінального правопорушення; б) зловживання чи схиляння до зловживання, вплив на прийняття рішення чи торгівля впливом, – як спосіб кримінального правопорушення.

2. Кримінальне правопорушення, пов’язане з корупцією, – передбачене цим Кодексом кримінальне правопорушення, вчинене особою, зазначеною у частині 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», яке порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони чи обмеження, але не містить ознак корупції (п. 21 ч. 2 ст. 1.4.1 проекту) [54, с. 23].

Виходячи з тексту проекту, корупційне кримінальне правопорушення має дві обов’язкові ознаки, кожна з яких містить альтернативні елементи.

Перша ознака пов’язана з неправомірною вигодою. Однак у Загальній частині проекту КК України немає визначення неправомірної вигоди, що слід визнати його вадою, оскільки це поняття має значення для застосування різних кримінально-правових норм [16]. Його варто було б висвітлити в ст. 1.4.1 «Значення термінів Кримінального кодексу України».

Другою ознакою є наявність одного з таких способів учинення корупційного кримінального правопорушення: зловживання, схиляння до зловживання; вплив на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями; торгівля впливом, а також незаконне використання влади, службового становища чи певних повноважень.

За стереотипами побутового сприйняття, кримінальні правопорушення, що вчиняють державні службовці, також прийнято ототожнювати з корупційними кримінальними правопорушеннями. Проте не кожне таке кримінальне правопорушення є корупційним, ці поняття є спорідненими, але не тотожними. Загалом, корупційні кримінальні правопорушення є конвенційними, їх існування визнається міжнародним кримінальним правом.

Так, у ст. 8 «Криміналізація корупції» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) наголошено на необхідності визнання як кримінально караних таких діянь, коли вони вчиняються навмисно [112, с. 30–34]. Аналізоване поняття є загальноновизнаним у міжнародному праві, що дає можливість, по-перше, стверджувати про виділення такої групи кримінальних правопорушень загалом, а по-друге, використовувати згаданий термін для потреб національного права» [115, с. 198]. Про корупційні дії згадує й Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (1999 р.) [122], а Конвенції ООН проти корупції (2003 р.) зазначається про «злочини, визнані (визначені) цією Конвенцією» [45]. Тому, імплементація терміну «корупційний злочин» у вітчизняне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

Специфікою КК України є те, що він не розглядає відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення в межах якогось окремого розділу його Особливої частини [48]. Законодавець обрав незвичайний підхід, визначивши корупційні злочини у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України. Це пов'язано з тим, що саме в цій статті вперше вводиться термін «корупційний злочин» у контексті вирішення питань про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, з точки зору законодавчої техніки, виникає необхідність у його визначенні в рамках цієї кримінально-правової норми.

Тут варто наголосити, що після трирічного періоду зниження з 16856 у 2013 р. до 14 820 у 2016 р. (-10,6 %) кількість посягань зазначеної спрямованості в наступні три роки збільшилася до 20 069 у 2019 р. (+35,4 % до рівня 2016 р.). У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3 % та 3,5 % до 18 330. У 2022 р. виявлення таких кримінальних правопорушень скоротилося одразу у 1,6 раза та було встановлено 11617 випадків. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період аналізу з 2,9 % до 5,7 % у 2021 р., а в останньому році знизився до 3,2 %. Слід зазначити, що

серед діянь розглядуваної спрямованості кримінальних проступків немає [50; 92].

Т. В. Корнякова поділяє детермінанти корупційних загроз на:

– Політичні фактори включають повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, відсутність у службовців моральних і професійних якостей, а також розуміння того, що корупція підриває авторитет держави. Крім того, спостерігається невизначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики, а також відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади.

– Економічні фактори характеризуються несприятливими умовами для правомірної діяльності усіх суб'єктів господарювання, особливо малого і середнього бізнесу. Також існує непрозорість процесів приватизації, оцінки прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо, а також зростає розрив між доходами підприємців і державних службовців, наділених повноваженнями управління економічними процесами.

– Правові фактори включають відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що зумовлюють корупційні кримінальні правопорушення, а також прогалини в законодавстві, що передбачає відповідальність за різні види корупційних правопорушень.

– Організаційно-управлінські фактори проявляються у наявності у посадових осіб занадто широких можливостей для прийняття рішень на свій розсуд, поширеності випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань тощо, а також формальному ставленні до атестації службовців.

– Соціально-психологічні фактори відображають зорієнтованість переважної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція із соціальної аномалії перетворюється на правило поведінки.

– Криміногенні фактори. [47, с. 82].

Висновки до розділу 1

1. Поняття «кримінальні правопорушення, що вчиняються державними службовцями» слід розглядати в двох аспектах: широкому та вузькому (галузевому). У широкому сенсі «кримінальні правопорушення, що вчиняються державними службовцями» охоплюють усю сукупність суспільно небезпечних дій, де суб'єктом може бути як державний службовець, так і інша фізична особа. У вузькому сенсі під цією категорією маються на увазі лише ті дії, які можуть бути вчинені завдяки займаній державним службовцем посаді в органах державної влади та виконанню функцій держави.

2. Протидія корупції, як найбільш загальна та всеохоплююча категорія, включає в себе комплекс взаємопов'язаних заходів політико-правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, соціально-психологічного та інших напрямків. Ці заходи спрямовані на зменшення рівня корупції, нейтралізацію її впливу, усунення корупційних факторів, виявлення та розслідування корупційних проявів, притягнення винних до юридичної відповідальності, а також на ліквідацію наслідків корупційних кримінальних правопорушень. Запобігання корупційній злочинності має здійснюватися в комплексі з іншими формами антикорупційної діяльності, що вимагає спільного вирішення поставлених завдань. Це, в свою чергу, потребує розробки чіткої антикорупційної політики та комплексної програми протидії корупції, яка на основі відповідних правових норм регламентувала б напрямки превентивної діяльності, систему її учасників, їхню компетенцію та принципи взаємодії, а також самі обґрунтовані заходи впливу на корупційну злочинність.

РОЗДІЛ 2.

ГЕНЕЗА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

2.1. Генеза корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями

Належне виконання управлінських процесів є критично важливим для стабільного функціонування та розвитку суспільства. Серед чинників, що визначають якість і ефективність управління, найзначнішим є людський фактор. Якщо управлінець ставить на перше місце служіння інтересам суспільства та громади, проявляє відданість своїй справі, має високе почуття обов'язку та доброчесність, то можна очікувати соціально позитивних результатів як на загальному рівні, так і в рамках окремих локальних управлінських систем. Проте, якщо управлінець суттєво відхиляється від поставлених завдань, діє всупереч інтересам служби або використовує свій статус для особистих чи вузькогрупових цілей, така поведінка може завдати не лише «точкової» шкоди, але й негативно вплинути на всю систему управління, викривляючи її та знижуючи ефективність. Порушення державним службовцем своїх повноважень може призвести до серйозних негативних наслідків політичного, соціального, правового та інших характерів [105, с. 547].

Ретроспективний аналіз антикорупційного законодавства, яке в різні періоди використовувалося для запобігання та протидії корупції, дозволить дослідити, як змінювалася система заборон і видів покарань для спеціального суб'єкта, а саме державного службовця. Це також допоможе виявити історичні передумови криміналізації певних видів корупційних діянь та запропонувати рішення для ряду проблем, що виникають у процесі реалізації антикорупційної

політики, з урахуванням вже здобутого досвіду, сучасних реалій та євроінтеграційних перспектив України..

Як зазначає В. К. Грищук, вивчення кримінально-правових явищ не може бути здійснене без використання історично-правового методу, що дозволяє виявити генетичні зв'язки та взаємовідносини конкретного об'єкта, а також реальні умови його формування і еволюції [22, с. 116]. Підтримує такий підхід А. В. Савченко, який наголошує, що використовуючи знання про історію законодавства, можна дослідити особливості генезису різноманітних кримінально-правових явищ та інститутів у кожній державі світу, простежити як виникли, розвивалися й удосконалювалися (трансформувалися) норми права, які позитивні й негативні риси були у минулому, від чого треба відмовитися та на що слід звернути увагу в майбутньому [111, с. 38–39]. З огляду на це, у кожному чинному нормативному положенні спостерігається певний елемент минулого.

У характеристиці звичаєвого періоду важливо зазначити, що багато державних режимів протягом тривалого часу страждали від суспільно небезпечного явища злочинності серед службових осіб, яке найчастіше проявлялося у вигляді корупційних дій. Україна також не залишалася осторонь цих процесів і на всіх етапах свого державотворення відчувала ряд неоднозначних і часом суперечливих явищ, пов'язаних із вчиненням корупційних кримінальних правопорушень, зокрема, з боку службових осіб. Це явище ускладнювало розвиток соціальної та правової держави в різних суспільствах. Тому боротьба з корупцією та її оцінка як соціального феномену мають тривалу історію.

Основні уявлення про корупцію зазнали значних змін у ранньофеодальний період на території Київської Русі, що було пов'язано зі зростанням ролі церковної влади та частішим використанням нею певних неліберальних методів управління, які наближалися до корупційних. У цей час у Західній Європі папський престол також стає основним центром корупційних ризиків, оскільки в його розпорядженні зосереджувалися значні матеріальні та

духовні ресурси. Подальший розвиток суспільства, зокрема відокремлення світської влади від духовної, а отже, і держави від церкви, призвів до втрати церквою домінуючого становища, яке вона займала у феодальному суспільстві. Проте посилення держави не змогло зменшити корупцію, а лише змістило центр її тяжіння: розширення бюрократичного апарату супроводжувалося випадками незаконного використання державної влади в особистих (корисливих) інтересах [124, с. 74].

Головна небезпека виявлялась в явищі самодетермінації. Із розвитком державної форми організації суспільства на території нашої країни з'являються і перші девіації в забезпеченні їх діяльності, які згодом набувають юридичної, зокрема, кримінально-правової оцінки. Такі норми зафіксовано ще у «Правді Руській» Ярослава Мудрого [79], однак чіткої вказівки на спеціальний статус особи як службової у ній не містилося, проте був припис щодо осіб, які виконували певні публічні функції – вірників, мічників, ємців, містників [65]. Така пам'ятка давньоруського права містила кодифікований збірник «Руська Правда» у трьох редакціях: короткій, просторовій і скороченій [66, с. 53]. Тобто відбувалася поступова криміналізація відповідних суспільно небезпечних діянь.

Джерелами давньоруського права було звичаєве неписане право, а тому Руська Правда вже містила вказівку на спеціальних суб'єктів злочину. Серед кримінально-правових норм Руської правди варто виділити групи злочинів у сфері публічної служби – злочини проти князівського правосуддя та злочини проти порядку управління [2, с. 44]. Однак А. С. Осадча стверджує, що фактична вказівка на конкретних осіб, враховуючи казуальний характер права цього періоду, не може розглядатися як виокремлення окремих видів спеціальних суб'єктів. По-перше, в часи дії Руської Правди ще не було сформовано поняття загального суб'єкта злочину. По-друге, аналізуючи правові пам'ятки, можна виявити, що вказівка на конкретну особу чи посаду не є достатньою для виділення спеціального суб'єкта злочину. Таке виокремлення відбувається лише тоді, коли суспільна небезпечність діяння, вчиненого спеціальним суб'єктом, є настільки високою, що потребує створення

кримінально-правової норми, в якій цей суб'єкт виступає конструктивною ознакою. Насправді, аналогічне діяння може бути вчинене особою, яка не має ознак спеціального суб'єкта. Проте таке діяння не досягає рівня суспільної небезпечності, що призводить до його криміналізації, і тому не вважається злочином [74].

У цьому контексті варто підтримати Г. В. Перепелицю, який зазначає, що відсутність норм про відповідальність не свідчить про відсутність певних порушень із боку осіб, котрі здійснювали публічні функції. Такі порушення існували в зародковому стані і становили зловживання публічною владою [77, с. 404-408].

В цілому, корупція державних службовців незмінно носила подвійний характер – з одного боку, влада намагалася заборонити незаконне збагачення чиновників, вводила різні заходи боротьби з проявами корупції, а з іншого боку, впродовж, наприклад, тривалого часу в Київській Русі існував період «годування» – направлення князем своїх воєвод, намісників у провінцію без грошової винагороди, з тим щоб «годувалися» (утримувалися) населенням відповідної території. Зазначений механізм, у зв'язку з тривалістю існування наголошує І. М. Довбань, закріпився як початковий негативний елемент культури управління [25, с. 38]. Разом із цим, до корупційних діянь того часу необхідно зарахувати і зловживання з боку дружинників, які були зафіксовані у XI–XII ст., тоді як у період татарської орди хабарництво тимчасово було усунене силовими методами існуючої татаро-монгольської влади [49, с. 28–29].

Одними із одним із перших документів, які були чинні на території України і передбачали відповідальність державних службовців (зокрема за хабарництво), були Судебники 1497 та 1550 рр. [116]. До них стали зараховувати осіб, які здійснюють правосуддя, казначей, дворецьких, піддядчих. Відповідальність за службові злочини в той час відображала фактичний стан в взаємовідносинах особи з суспільством і державою. Такий статус закріплював права і обов'язки службової особи, визначав її ознаки як спеціального суб'єкта злочину. У той же час, період Литовсько-Руської держави істотною не змінили

звичаєві положення у відповідальності службових осіб, а тим більше за корупційні прояви, оскільки Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 рр. [42] не передбачали відповідальності за службові злочини, хоча охороні влади князя і шляхти приділялась значна увага. Тут варто наголосити на перехідному періоді з появою документів, які були чинні на території України і передбачали відповідальність службових осіб.

Наступна епоха сформувала глибоку багатогранну національну духовність, що стала вершиною української національної культури. Дійсно, в минулому важко знайти інші явища та процеси, які мають такий глибокий та різноманітний вплив на історичну долю всієї країни [44, с. 120]. У цей період, з історико-правової позиції, заслуговує на увагу систематизація злочинів, які посягають на інтереси органів влади й перша офіційна згадка про державних службовців у Соборному уложенні 1649 р. [121, с. 75]. Надалі, перше структурне відокремлення кримінальних правопорушень, які зазіхають на інтереси центральних органів влади в контексті корупції, можна знайти в Уложенні про покарання кримінальні та виправні (1845 р.), розділ V якого (ст. ст. 358-539) іменувався «Про злочини і проступки по службі державній і суспільній» [23; 5, с. 37]. Здійснений аналіз норм Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. засвідчив, що в такому правовому акті XIX ст. службові злочини були систематизовані, що свідчить про розвиток кримінально-правової доктрини й галузевого нормотворення та юридичної техніки. Також, не викликає сумнівів ні в теорії кримінального права, ні в практиці його застосування те, що суб'єктом злочинів, передбачених у розділі V є саме державний службовець. Такий нормативно-правовий акт до державних службовців відніс осіб, які знаходяться на державній чи суспільній службі, служать державі за наймом, на підставі виборів; службовців приватних банків; лісову стражу; службовців залізниці; суддів; нотаріусів; інших осіб (голів конкурсів, посадових осіб земств тощо).

Далі, у Кримінальному уложенні 1903 р. криміналізація діянь зі спеціальним суб'єктом отримала подальший розвиток, норми об'єдналися в

окремі розділи (у розділі 37 Уложення йдеться про злочини «по службі державній та суспільній»), а державним службовцем визнано особу, яка виконує обов'язки чи здійснює тимчасове доручення на службі державній як посадова особа, або поліцейський, або інший страж, або служитель, або особа сільського чи міщанського управління. Суб'єктом кримінального правопорушення у сфері службової діяльності визнавалася особа, яка наділена владними повноваженнями, брала участь в державному управлінні та якій доручено виконувати важливі державні справи вступаючи в юридичні відносини. Таке поняття відносилось й до громадян, які підпорядковані управлінню [36].

Радянський період розвитку кримінального законодавства заклав основу сучасному розвитку кримінального законодавства, а тому осторонь нього пройти доволі важко. Такий етап характеризується тим, що поняття «службова особа» знову розпочало застосовуватись лише стосовно службових осіб, що перебувають на державній службі [41]; одні з перших декретів радянської влади (декрети РНК від 8 травня 1918 р. «Про хабарництво», від 16 серпня 1921 р. «Про боротьбу з хабарництвом») були націлені виключно на боротьбу з корупцією. Надалі, в УРСР в різні часи діяли КК 1922 р. (передбачено главу II «Посадові (службові) злочини» (ст. 105–118)), КК 1927 р. (наявний був розділ III «Посадові (службові) злочини» (ст. 97–109)) та КК 1960 р. (містив главу VII «Службові (посадові) злочини» (ст. 164–172) Особливої частини)).

Наприклад, у КК УСРР 1922 р. в окремому розділі «Посадові злочини» визначав спеціальних суб'єктів злочину – посадових осіб [57]. У цьому ж нормативно-правовому акті було криміналізовано: а) зловживання владою (ст. 105), причому в частині 3 цієї статті надано загальне визначення посадової особи; б) привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, які перебували в її розпорядженні через службове становище (ст. 113); в) отримання або надання хабаря (ст. 114), включаючи отримання (ч. 1), посередництво у хабарництві та приховування цього злочину (ч. 2), кваліфіковане отримання, тобто за обтяжуючих обставин (ч. 3) (відповідні

діяння каралися від позбавлення волі на певний строк до смертної кари з конфіскацією майна). Далі, у примітці до ст. 97 КК 1927 р. подане більш розлоге визначення поняття службової особи, якими вважалися урядові особи, які займають постійні або тимчасові посади, або виконують певні обов'язки в будь-якій державній установі, державному підприємстві чи товаристві з виключною або переважною участю державного капіталу, а також у кооперативних організаціях, господарських організаціях громадського характеру, або в організаціях та об'єднаннях, що мають відповідно до закону певні права, обов'язки чи повноваження для виконання господарських, адміністративних, судових (включаючи суд, слідство, нагляд, оборону тощо), освітніх та інших завдань публічно-правового характеру. Окремі члени таких організацій також підпадають під цю категорію, якщо їм надано права, обов'язки чи повноваження для виконання зазначених завдань [58].

Затверджені в 1958 році «Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік» стали основою для уніфікації моделі кримінального законодавства радянських республік, що втілилося у тексті Кримінального кодексу УРСР 1960 року. У цьому кодексі, по-перше, відповідальність за корупційні дії, як і в попередніх радянських кодексах, була пов'язана з «посадовими злочинами», які розміщувалися у главі VII Особливої частини (зокрема, це зловживання владою чи посадовим становищем (ст. 165), одержання хабаря (ст. 168), посередництво в хабарництві (ст. 169), дача хабаря (ст. 170)). По-друге, визначалися поняття «посадова особа», «істотна шкода», «великий розмір хабаря», «повторність», «вимагання хабаря» (ст. 164). По-третє, найбільш суворе покарання встановлювалося за особливо кваліфіковане одержання хабаря у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Таким чином, відбулася гуманізація кримінального законодавства, і смертна кара за такі дії вже не призначалася [5, с. 37; 56]. По-четверте, використовувалися терміни «посадовий злочин» і «посадова особа». Відповідно до ст. 164 КК України, під

посадовими особами розумілися особи, які постійно чи тимчасово виконують функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [56]. Таким працівникам юридичних осіб зазвичай інкримінували або службові злочини, або вони взагалі не підлягали кримінальній відповідальності. Завдяки ст. 156-2 КК УРСР 1960 р. було вперше негласно передбачено відповідальність для нових категорій спеціальних суб'єктів – юридичних осіб публічного права, а також здійснити подальшу диференціацію кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, пов'язані з їхньою роботою або службою.

Таким чином, до радянських термінів, які відображали антикорупційні заходи, слід віднести «боротьба» та «викорінення». Примітною була ще одна обставина, яка відрізняла КК УРСР 1922 та 1927 рр. від КК УРСР 1960 р. – це визнання службовими (посадовими) особами лише осіб, які займали постійні чи тимчасові посади в будь-якій державній установі, підприємстві, а також в організації або об'єднанні, і на яких законом були покладені певні права, обов'язки та повноваження у здійсненні господарських, адміністративних, професійних та інших загальнодержавних завдань [23].

Зі здобуттям Україною у 1991 р. незалежності відбулося як осучаснення, так і переформатування усіх державно-політичних і правових процесів, що були на той час у суспільстві. Спробуємо розглянути генезу формування корупційного законодавства більш детально.

Шлях протидії корупції в незалежній Україні розпочався з ухвалення Закону України «Про боротьбу з корупцією» у 1995 році. Цей закон заклав фундамент для формування нормативної бази, яка забезпечує подальше правове регулювання антикорупційної діяльності. Закон визначив правові та організаційні засади запобігання корупційним проявам, їх виявлення та припинення, а також відновлення законних прав та інтересів фізичних і

юридичних осіб та усунення наслідків корупційних дій. У цьому законі корупція визначалась як діяльність осіб, уповноважених на виконання державних функцій, спрямована на незаконне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Варто наголосити, що під час розробки кримінально-правової кодифікації 2001 р. український законодавець проаналізував найкращі досягнення радянських та сучасних вчених-правників, а також результати судової практики і кримінально-правові норми попередніх правових актів, які пройшли тривалу перевірку в процесі правозастосування. Такі напрацювання стали основою для редакції нині чинного КК України [53], й хоча «радянський» законодавець не використовував термін «корупційні», як це було визначено у відповідних статтях КК України в 2014 р., однак наполягав на необхідності криміналізації суспільно небезпечних діянь, які сучасна кримінально-правова доктрина та відповідне законодавство класифікують як «корупційні кримінальні правопорушення».

Прийнятий нині чинний КК України 5 квітня 2001 р. спочатку у розділі XVII Особливої частини встановлював відповідальність за «Злочини у сфері службової діяльності», куди на той час було зараховано й відповідні корупційні діяння (зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), одержання хабаря (ст. 368), давання хабаря (ст. 369)). При цьому на початку антикорупційні норми КК України (за аналогією чинності усіх радянських КК) поширювалися винятково на державний сектор. У подальшому склади цих та інших корупційних діянь зазнали численних законодавчих змін і доповнень. Паралельно із модернізацією кримінального законодавства вдосконалювалося й національне антикорупційне законодавство, приймалися нові антикорупційні закони, програми та інші нормативно-правові акти, орієнтиром для яких слугували міжнародні та європейські стандарти [9, с. 106–107; 99].

Протягом останніх років в антикорупційне законодавство України було внесено суттєві зміни. У результаті, розділ XVII «Кримінальні правопорушення

у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України постійно доповнюється новими статтями, або ж існуючі статті зазнають змін у своїх редакціях [20, с. 275]. Так, у 2009 р. було прийнято новий спеціальний антикорупційний закон – Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», який втратив чинність через два неповні роки своєї дії. У 2011 р. – прийнято новий спеціальний антикорупційний акт «Про засади запобігання і протидії корупції» № 3206-VI. У 2011 р. Законом №3207-VI [82] КК України було доповнено низкою нових норм: ст. 364¹ «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 365¹ «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (наразі дана норма з КК виключена), ст. 365² «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», ст. 368² «Незаконне збагачення», ст. 368³ «Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (зараз має назву – «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»), ст. 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369² «Зловживання впливом». По-друге, якщо до 2011 р. кримінальна відповідальність за вчинення злочинів у сфері службової діяльності наставала незалежно від форми власності підприємства, установи, організації, в якій займала певні посади службова особа, то вищеназваним нормативно-правовим актом, було закріплено чітке відмежування службових осіб юридичних осіб приватного права та публічного права. До оновлення антикорупційного законодавства дії винних у вчиненні корупційних діянь осіб нерідко кваліфікувалися за КУПАП, який визначав поняття «корупційного правопорушення» [43], оскільки санкції за статтями такого нормативно-правового акту менш суворі, ніж за КК України [68].

У 2013 році Верховна Рада України ухвалила новий пакет антикорупційних законів, зокрема: «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», а також «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [81; 87]. Крім того, 18 травня 2013 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [84]. Згідно з цим Законом, усі корупційні правопорушення, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, класифікуються виключно як злочини. Термін «хабар» був замінений на поняття «неправомірна вигода», яке включає грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що пропонуються, обіцяються, надаються або отримуються без законних підстав. Також Законом № 222-VII були внесені зміни до санкцій, посилені «спеціальною конфіскацією та конфіскацією майна».

На сьогодні основним актом у системі антикорупційного законодавства, що визначає спеціальні антикорупційні положення, є чинний Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Цей закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, а також зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів та правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

У 2014 р. у прийнятому Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» [96] в розділі II «Прикінцеві положення» внесені зміни до КК України, а саме: ст. 45 доповнено приміткою з визначення поняття «корупційні злочини», наданий їх перелік та посилено заходи відповідальності за їх вчинення; ст. 368² викладено у новій редакції «незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно

перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам» [96].

Загалом, наприклад, розпочинаючи з 2019 р. внесено численні зміни та доповнення до КК України в частині корупційних злочинів, зокрема:

Законом України № 140-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» (2019 р.) [83] примітку до ст. 45 КК України доповнено ст. 366¹. Таким чином, обсяг поняття корупційні злочини розширено;

Законом України № 524-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» (2020 р.) [80] у примітці до ст. 45 КК України ст. ст. 368-369² замінено на ст. ст. 368, 368³-369, 369², 369³. У зв'язку з цим, із переліку корупційних злочинів виключено ст. 368² та внесено ст. 369³;

Законом України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (2018 р.) [85] на зміну родового поняття «злочин» введено поняття «кримінальне правопорушення»; внесено зміни до примітки у ст. 45 КК України в частині об'єднання перерахованих у ній кримінально-протиправних діянь спільним терміном «корупційні кримінальні правопорушення». Разом з тим, із вказаного переліку виключено ст. 369³ КК України;

Законом України № 1576-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [86], примітку до ст. 45 КК України доповнено ст. ст. 366², 366³ КК України;

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у каранті кримінальних правопорушень» були внесені зміни й доповнення, зокрема

виключено ст. 368² КК України [88].

Отже, постійна редакція кримінально-правових норм у період «незалежності», особливо розпочинаючи з 2014 р., полягає у тому, що законодавець перебуває у пошуку ефективної моделі кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Вітчизняна судова практика з 1990 по 2010 рр. неухильно дотримувалась вузького тлумачення кола спеціальних суб'єктів – службових осіб як представників влади, носіїв організаційно-розпорядчої або адміністративно-господарської функції, що цілком правильно з точки зору природи та змісту кримінального закону [105].

Нині, КК України містить в собі основні науково обґрунтовані розробки вчень про спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, які виражаються у розширенні переліку законодавчо закріплених видів таких суб'єктів, застосування нових мір кримінальної відповідальності до осіб, які володіють спеціальними ознаками. Так, згідно зі змінами у КК України, вперше до суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень віднесено не тільки службових осіб, а й осіб, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. При цьому, якщо ознаки службових осіб в законі виділені (ч. 3–4 ст. 18, примітка 1 до ст. 364 КК України), то ознаки осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, безпосередньо не зазначені, а отже їх можна встановити лише шляхом тлумачення змісту законів і нормативно-правових актів, що аж ніяк не сприяє ефективному і безпомилковому застосуванню зазначених норм [53].

Звичайно, оновлення антикорупційного законодавства – необхідний етап процесу реформування всієї національної правової системи. Утім, розпочинаючи з 2014 р. вітчизняне антикорупційне кримінальне законодавство помітно змінилось й ускладнилось, позаяк часті зміни певним чином дезорієнтують суспільство, ускладнюють роботу практичних працівників та породжують непродуктивні наукові дискусії [30, с. 78]; кримінально-правові норми, стаючи все більш репресивними і водночас заплутаними й складними

для сприйняття, створюють ґрунт для неоднозначного тлумачення та, як наслідок, суперечливого правозастосування [28, с. 211].

Таким чином, аналіз генези розвитку національного антикорупційного законодавства, засвідчив, що за період незалежності на державному рівні приймалися закони, видавалися укази, розпорядження, розроблялись і затверджувались концепції та програми боротьби з корупційною злочинністю. І хоча, порівняно з попередніми історичними періодами, на початку ХХІ ст. відбулося стрімке еволюціонування кримінально-правових заходів протидії корупції, чинник усвідомлення цього різноманіття виявився лише завдяки поглибленню диференціації окремих кримінально-правових заборон і запровадженню нових складів кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом у кваліфікуючих ознаках, а також посилення відповідальності державних службовців. Більше того, розділ щодо відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності за цей тривалий період майже не змінювався, якщо не рахувати зміни назви з «посадові злочини» на «кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності» та деякі редакційні уточнення. Зате на практиці виникало багато питань щодо підстав притягнення до кримінальної відповідальності різного характеру державних службовців.

2.2. Кримінально-правова характеристика корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями

Кримінально-правова характеристика формується на засадах, які є важливими для вирішення питання про наявність складу кримінального протиправного діяння та інших питань, включаючи ті, що вирішуються під час винесення вироку. Кримінально-правова характеристика – це опис ознак, що відрізняють кримінальне правопорушення від інших правопорушень,

класифікація кримінальних правопорушень за видами, ступенем небезпеки тощо [52, с. 198].

Для розуміння кримінально-правової характеристики важливо враховувати, що вона повинна відображати особливості певного виду кримінальних правопорушень, які мають значення для з'ясування їх соціальної та юридичної природи, суспільної небезпеки, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо. Кримінально-правова характеристика правопорушень, які вчиняються працівниками патрульної поліції, є системою спеціалізованої наукової інформації про певний вид кримінальних правопорушень, яка включає такі елементи: 1) соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид правопорушень; 2) суспільну небезпеку певного виду правопорушень; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду правопорушень; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення правопорушень, що перебувають поза межами складу певного виду правопорушень, але притаманні їх вчиненню; 6) особу злочинця [7, с. 180].

У сучасній статистичній звітності Офісу Генерального прокурора України [92] всі злочинні прояви умовно діляться на дві групи:

- а) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності;
- б) інші кримінальні правопорушення (до яких відносяться всі кримінально карані діяння, не пов'язані з виконанням службових обов'язків).

Такий розподіл передбачає об'єднання злочинних проявів переважно не за складом чи тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення, а скоріше за ознаками – де та за яких обставин вони були вчинені, а також чи мало місце використання особою свого службового становища всупереч інтересам служби, чи злочинне діяння вчинене поза службою і не пов'язане з виконанням працівником своїх службових обов'язків [4, с. 112].

У зв'язку з цим проведемо класифікацію кримінальних правопорушень, що вчиняються державними службовцями. Так, КК України містить розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [53], що встановлює кримінальну відповідальність за вчинення державними службовцями кримінальних правопорушень.

Злочинність державних службовців є відносно відособленою специфічною частиною кримінальних діянь, що належить до однієї з найскладніших проблем. Незважаючи на актуальність сучасних проблем професіоналізації злочинності, вона і сьогодні не має завершеного науково-теоретичного визначення.

По-перше, визначити професійну злочинність досить складно, адже це комплексний соціальний феномен. Вона настільки інтегрована з іншими соціальними інститутами та процесами, що фактично стала невід'ємною частиною суспільної структури, що ускладнює її окреме вивчення. По-друге, існує проблема в методологічному підході до її дослідження. Вчені, виділяючи велику кількість характеристик, які іноді суперечили одна одній, формували абстрактний образ злочинного суб'єкта, що асоціювався з незаконною діяльністю та різними видами злочинних дій.

У 2014 р. у прийнятому Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» [96] в розділі II «Прикінцеві положення» внесені зміни до КК України, а саме: ст. 45 доповнено приміткою з визначення поняття «корупційні злочини», наданий їх перелік та посилено заходи відповідальності за їх вчинення. Виходячи із законодавчої класифікації, як відмічає А. В. Савченко, видається за необхідне корупційні кримінальні правопорушення поділити на два види: а) корупційні злочини, вчинені шляхом зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України); б) окремі корупційні злочини у сфері господарської діяльності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також у сфері службової діяльності та

професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368–369² КК України) [110].

Таким чином, очевидно, що законодавче визначення корупційних кримінальних правопорушень надано не в контексті їх широкого опису з розкриттям специфічних ознак, а шляхом перерахування конкретних статей КК України, у яких встановлено відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних діянь. Отже, колом корупційних кримінальних правопорушень охоплюються певні суспільно небезпечні діяння передбачені відповідними нормами КК України у вичерпному переліку.

Корупційні кримінальні правопорушення можна класифікувати й за:

– суб'єктами вчинення: а) службові особи юридичних осіб публічного права (ст. 364 КК України); б) службові особи юридичних осіб приватного права (ст. 364¹ КК України); в) особи, які не є державними службовцями або посадовими особами місцевого самоврядування, але займаються професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг (ст. 365² КК України); г) працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, або особи, що діють на користь таких підприємств, установ чи організацій (ч. 3 і 4 ст. 354 КК України); г) загальні суб'єкти (ч. 1 і 2 ст. 354, ст. 369 КК України); д) військовослужбовці (ст. 410 КК України) тощо;

– способом учинення: а) незаконне заволодіння шляхом зловживання службовою особою; б) зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями; в) пропозиція, обіцянка надати неправомірну вигоду, надання такої вигоди за виконання чи не виконання певних дій; г) прийняття пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержання, прохання чи вимагання надати (основні – визначені у КК України); д) інші корупційні (другорядні).

Кримінальна відповідальність за такі діяння диференціюється залежно від того, яким саме суспільним відносинам спричиняється шкода, відтак, доцільно здійснити класифікацію.

Щодо класифікації кримінальних правопорушень, вчинених державними службовцями, за критерієм зв'язку злочинного діяння з виконанням службових

функцій, ми вважаємо, що весь обсяг досліджуваних кримінальних правопорушень можна розділити на дві категорії: службові та загальнокримінальні правопорушення, вчинені з використанням службового становища. До службових належать всі кримінальні правопорушення, вчинені державними службовцями у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків. Це правопорушення, що безпосередньо пов'язані з проходженням державної служби в органах влади та виконанням специфічних завдань, передбачених законом. Характер правопорушень цієї категорії визначається службовою діяльністю та специфікою виконуваних функцій. До загальнокримінальних правопорушень, вчинених із використанням службового становища, належать ті, що можуть траплятися в будь-якій сфері, яка охороняється законом. Вони включають загальнокримінальні правопорушення, вчинені державними службовцями під час виконання службових обов'язків або поза службою, але пов'язані з використанням службового становища у широкому розумінні.

На основі проведеного аналізу ми розробимо власну класифікацію кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, які вчиняються державними службовцями. Всі ці правопорушення можна розподілити на такі категорії: перша категорія стосується загальнопрофесійних аспектів діяльності (ст. 364, 365, 367 КК України); друга категорія пов'язана з отриманням або приховуванням незаконної матеріальної вигоди (ст. 368, 368², 369, 369² КК України); третя категорія охоплює кримінальні правопорушення, що пов'язані з вузькоспеціалізованою діяльністю (ст. 366, 370 КК України). Діяння, визначені в розділі XVII Особливої частини КК, належать до так званих загальних видів службових кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з наданням публічних послуг. Безпосереднім об'єктом кожного з них є суспільні відносини, які забезпечують нормальну службову діяльність у різних ланках апарату управління органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, юридичних осіб публічного і приватного права, а також

відносини, що забезпечують нормальну професійну діяльність осіб, які під час її здійснення мають право надавати публічні послуги.

У свою чергу, О. О. Дудоров відзначав, що: «...Належне функціонування державного управління як сфери діяльності публічних службовців є тією соціальною цінністю, яка вимагає від держави особливого правового захисту, зокрема через застосування кримінально-правових норм щодо службових кримінальних правопорушень.» [29, с. 850].

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, як зазначає А. В. Савченко, є правильна діяльність державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації місцевого самоврядування, установи, підприємства (незалежно від форми власності), зміст якої визначається законодавством України, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій [72, с. 861]. М. І. Мельник не зазначав у якості частини безпосереднього об'єкта авторитет зазначених органів [73, с. 954].

Об'єктивна сторона характеризується тим, що одні кримінальні правопорушення (ст. 364, 364¹, 365², 367 КК) можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності, а інші (ст. 365, 366, 368, 368³, 368⁴, 368⁵, 369, 369², 370 КК України) – лише шляхом активної поведінки – дії [53].

Обов'язковою характеристикою об'єктивної сторони більшості кримінальних правопорушень, що розглядаються, є наявність прямого зв'язку між діянням особи та її службовою діяльністю або діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг. Таке діяння завжди: а) зумовлене службовим становищем суб'єкта або його повноваженнями щодо надання публічних послуг, і б) здійснюється всупереч інтересам служби чи юридичної особи приватного права або всупереч тим інтересам, для задоволення і захисту яких особа наділена повноваженнями з надання публічних послуг у рамках своєї професійної діяльності. Закон чітко зазначає, що у випадку вчинення кримінального правопорушення службовою особою юридичної особи

публічного права (ст. 364 КК України) такий зв'язок проявляється у використанні суб'єктом свого службового становища, тоді як у випадку його вчинення службовою особою юридичної особи приватного права або особою, яка надає публічні послуги (ст. 364¹ чи ст. 365² КК), суб'єкт використовує лише власні (надані законодавством) службові повноваження або повноваження з надання публічних послуг.

З об'єктивної сторони певні корупційні кримінальні правопорушення можуть бути вчинені виключно через зловживання службовим становищем (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України), тоді як для інших такої специфічної умови не встановлено. На думку О. К. Маріна [67], у випадках вчинення окремих корупційних кримінальних правопорушень лише через зловживання службовим становищем йдеться про «викрадення» [67]. Зазвичай вчинення відповідного кримінального правопорушення державним службовцем через зловживання службовим становищем є лише специфічною формою вчинення кримінального правопорушення. Водночас, законодавчий підхід щодо невключення до корупційних кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені лише шляхом зловживання службовим становищем, тих, що передбачені ст. 364 і 364¹ КК України, є дещо незрозумілим, оскільки вони безпосередньо пов'язані зі зловживанням владою чи службовим становищем або відповідними повноваженнями.

Об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 364 КК України) має три обов'язкові ознаки: діяння – використання державним службовцем влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що полягає в певних діях або бездіяльності суб'єкта; наслідки, що проявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; причинний зв'язок між діянням і наслідками. Відсутність хоча б однієї з цих ознак свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України [53].

Отже, кримінальні правопорушення, які вчиняються державними службовцями, є суспільно небезпечними, протиправними, винними та кримінально караними діяннями, що здійснюються особами, які займають відповідальні службові посади. Ці діяння реалізуються шляхом використання наданих прав або невиконання покладених обов'язків, зазвичай посягаючи на два основні об'єкти: суспільні відносини, що виникають у процесі виконання службовою особою своїх функцій відповідно до нормативно-правових актів, що забезпечують належну роботу державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності.

Ці суспільно небезпечні діяння поділяються на кілька категорій: 1) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: а) пов'язані з професійною діяльністю службових осіб та представників влади (ст. 364, 365 КК України); б) пов'язані з отриманням або приховуванням неправомірної вигоди (ст. 368, 369, 369² КК України); в) пов'язані зі спеціальною діяльністю (ст. 366, 370 КК України). Специфіка службових зловживань визначається недостатньо чіткою відомчою регламентацією службових повноважень, високим рівнем латентності та поєднанням із супутніми кримінальними правопорушеннями; 2) інші кримінальні правопорушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків (ст. 115, 117, 118, 121, 152, 154, 185–187, 286, 296 КК України та ін.).

Суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК України, можуть бути як спеціальні, так і загальні суб'єкти. Закон виділяє п'ять категорій таких суб'єктів:

- службові особи публічного права (статті 364, 365, 368 КК) [53];
- службові особи приватного права (частини 3 і 4 статті 368³, а також стаття 364¹, частини 1 і 2 статті 368³ КК – якщо діяння полягає у проханні надати неправомірну вигоду) [53];
- службові особи як публічного, так і приватного права (статті 366, 367 і 370 КК) [53];

– особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (частини 3 і 4 статті 368⁴, а також стаття 368⁵, частини 1 і 2 статті 368⁴ КК – якщо діяння полягає у проханні надати неправомірну вигоду) [53];

– будь-які особи, які досягли 16-річного віку, тобто загальні суб'єкти (статті 369 і 369², а також частини 1 і 2 статей 368³ і 368⁴ КК – якщо діяння полягає в пропозиції, обіцянці чи наданні неправомірної вигоди) [53].

Службова особа, згідно з положеннями КК України та національною доктриною кримінального права, є спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення. Визначення службової особи надано в частині 3 статті 18 КК України, де зазначено, що службовими особами є ті, хто постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконує функції представників влади або місцевого самоврядування, а також займає посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, наданим уповноваженим органом державної влади, місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, уповноваженим органом чи службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Крім того, частина 4 статті 18 КК України визнає службовими особами посадових осіб іноземних держав, організацій, установ чи підприємств. Також визначення службової особи міститься в пункті 1 примітки до статті 364 КК України, де вказано на державні та комунальні підприємства, що стосується суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтями 364, 368, 369 КК України [35; 53].

Висновки до розділу 2

1. Ретроспективний огляд антикорупційного законодавства, нормами якого в той чи інший період здійснювалося запобігання та протидія корупції, дасть змогу проаналізувати, як видозмінювалася система заборон та видів покарань щодо спеціального суб'єкта, а саме державного службовця, виявити історичні передумови криміналізації тих чи інших видів корупційних діянь, й запропонувати шляхи вирішення низки проблемних питань в реалізації антикорупційної політики, з урахуванням вже набутого досвіду, реалій сьогодення та євроінтеграційних перспектив України

2. Кримінальні правопорушення, які вчиняються державними службовцями, є суспільно небезпечними, протиправними, винними та кримінально караними діяннями, що здійснюються особами, які займають відповідальні службові посади. Ці діяння реалізуються шляхом використання наданих прав або невиконання покладених обов'язків, зазвичай посягаючи на два основні об'єкти: суспільні відносини, що виникають у процесі виконання службовою особою своїх функцій відповідно до нормативно-правових актів, що забезпечують належну роботу державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності.

Ці суспільно небезпечні діяння поділяються на кілька категорій: 1) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: а) пов'язані з професійною діяльністю службових осіб та представників влади (ст. 364, 365 КК України); б) пов'язані з отриманням або приховуванням неправомірної вигоди (ст. 368, 368⁵, 369, 369² КК України); в) пов'язані зі спеціальною діяльністю (ст. 366, 370 КК України). Специфіка службових зловживань визначається недостатньо чіткою відомчою регламентацією службових повноважень, високим рівнем латентності та поєднанням із супутніми кримінальними правопорушеннями; 2) інші кримінальні правопорушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків (ст. 115, 117, 118, 121, 152, 154, 185–187, 286, 296 КК України та ін.).

3. Державних службовців, які є особливими суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень, можна розділити на дві категорії: 1) державні службовці – це службові особи публічної сфери управління (визначаються на основі комбінації положень Закону України «Про державну службу» та п. 1 примітки до ст. 364 КК України); 2) державні службовці, які не є службовими особами (визначаються на основі комбінації положень Закону України «Про державну службу» та ч. 3 ст. 354 КК України, що описує ознаки суб'єкта кримінального правопорушення).

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

3.1. Правові заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями

Корупційні кримінальні правопорушення в державній владі вчиняються особами під час виконання своїх службових (владних) обов'язків. Такі правопорушення не завжди пов'язані зі зловживанням наданою їм владою або службовим становищем. Часто дії представників влади, що призводять до кримінальних правопорушень, ініціюються третіми особами, які прагнуть швидше отримати певні документи або послуги. Цей фактор ускладнює боротьбу з корупційними злочинами в державній сфері. Тому обґрунтування пропозицій щодо заходів протидії корупційним правопорушенням є актуальним і своєчасним [114, с. 6].

Вітчизняна наука визначає організаційні заходи протидії кримінальним правопорушенням як комплекс соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на розвиток суспільних відносин та усунення причин і умов злочинності [60, с. 143].

Професор О. М. Джужа зазначає, що правовий рівень протидії кримінальним правопорушенням є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку та покращення морально-психологічної і духовної сфери суспільства [59]. В. В. Голіна додає, що основними цілями запобіжної діяльності є подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві та поступове викорінення негативних явищ, які існують з давніх часів, зокрема, політичних, економічних та соціальних проблем, таких як безробіття, затримка заробітної плати, занепад моралі, наркоманія та інші [19, с. 19].

Розвиваючи ці доктринальні підходи, Ю. Ю. Орлов дійшов висновку, що правові заходи протидії кримінальним правопорушенням є результатом продуманої соціальної політики, яка не лише спрямована на боротьбу з правопорушеннями, а й на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [106, с. 20].

Ми підтримуємо думку О. М. Литвинова про те, що протидія злочинності є сукупністю ефективних державних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського та культурно-виховного характеру, спрямованих на розвиток суспільних відносин та усунення детермінант злочинності [62, с. 111–116].

В Україні відбулися суттєві зміни, які, окрім позитивних наслідків, призвели до ускладнення криміногенної ситуації. Злочинність, як негативне соціальне явище, почала домінувати в суспільстві, руйнуючи державні інститути, підриваючи суспільну свідомість і авторитет владних структур. Нові криміногенні виклики вимагають перегляду основних підходів до протидії кримінальним правопорушенням. Попередні концептуальні парадигми були зруйновані, позитивний досвід залишений поза увагою, а наявні наукові розробки проігноровані. У цих умовах необхідно переосмислити проблеми та розробити оптимальну модель, здатну нейтралізувати негативні процеси криміналізації суспільних відносин.

Рішення цієї задачі можливе в рамках наукової доктрини кримінальної політики, яка визначає межі допустимого дослідження правового та організаційно-практичного інструментарію. Досягнення результату можливе лише за умови використання єдиної термінології, що дозволяє чітко усвідомити значення тих чи інших понять і узгодити їх зміст.

Стратегія протидії кримінальним правопорушенням повинна застосовуватися до діяльності всієї системи органів, які безпосередньо залучені до реалізації кримінальної політики. Важливо передбачити тактику вибору найбільш ефективних засобів і методів діяльності, оскільки без цього неможливо розробити дієву стратегію боротьби зі злочинністю. Суть

кримінальної політики полягає в системному аналізі заходів впливу на злочинність та їх системній реалізації. При цьому соціологічна інформація (про злочинність, її причини, ефективність заходів впливу) відіграє одну з ключових ролей у цій системі [63]. Стрижнем стратегій є методи запобіжного впливу, під якими розуміються науково сформульовані способи руйнівного запобіжного впливу на криміногенні явища.

Тому одним із головних правових напрямів протидії корупційним злочинам, що вчиняються державними службовцями, є розроблення ефективної антикорупційної політики.

Теоретико-прикладні основи протидії корупції в Україні були вперше визначені в Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки. У цьому документі підкреслено, що ефективна боротьба з корупцією повинна базуватися на поєднанні профілактичних, правоохоронних та репресивних заходів. Особливу увагу слід приділяти профілактичним заходам, включаючи ті, що мають загальносоціальне спрямування. [95].

Однак, як свого часу зазначив А. П. Закалюк, ні цей нормативно-правовий акт, ні інші (а це понад 10 законів та до 20 указів Президента України, постанов, розпоряджень тощо Кабінету Міністрів України) аналогічні правові джерела не змінили ситуацію щодо підвищення ефективності боротьби з корупцією в Україні. Зокрема, за кількістю директивних та управлінських документів для протидії цьому явищу Україна вже давно випередила більшість інших країн, проте фактично не покращила свої позиції у міжнародних рейтингах оцінки поширеності корупції. [31, с. 226].

Серед основних невирішених проблем науковці виділяють такі: 1) удосконалення антикорупційного законодавства та практики його впровадження; 2) розгортання роботи на всіх рівнях і напрямках для виявлення та усунення чинників корупції, корупційних відносин і дій; 3) забезпечення прозорості антикорупційної діяльності, зокрема через демонстрацію реальної державної ініціативи щодо залучення широких кіл громадськості, громадських

інституцій та контролю за державним апаратом; 4) організаційно-управлінське впорядкування цієї діяльності. [48, с. 283–284].

Як правильно зауважила О. Ю. Шостко, хоча заходи протидії корупції повинні бути пріоритетними, з огляду на сучасні виклики, які постали перед Україною, зокрема зміни влади та виявлені факти багатомільярдних розкрадань державного бюджету, першочерговим завданням є реалізація принципу невідворотності покарання для всіх осіб, винних у корупційних кримінальних правопорушеннях, та повернення їх незаконно отриманих доходів українській державі [125, с. 71].

У системі заходів протидії корупції пріоритетне значення мають заходи, що стосуються законодавчого регулювання цього питання. А. П. Закалюк виділив такі заходи: по-перше, виявлення, обмеження та протидія факторам корупції як соціального явища, її проявів у формі корупційних відносин і дій, а також корупційної діяльності, включаючи її передкорупційну стадію формування та набуття детермінуючої якості зазначеними факторами; по-друге, викриття корупційних дій та діяльності за допомогою державного і громадського контролю; по-третє, забезпечення правовими та процесуальними засобами обов'язкової відповідальності осіб за вчинені корупційні правопорушення, особливо за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією; по-четверте, визначення організаційно-правових та інституційних засад для приведення зазначених напрямів і форм діяльності, її елементів в єдину систему антикорупційного контролю та протидії. [32, с. 227–228].

У кожній групі відносин повинні бути чітко визначені: 1) суб'єкти діяльності; 2) обов'язки та повноваження цих суб'єктів; 3) правові форми та засоби здійснення антикорупційної діяльності; 4) механізми контролю; 5) відповідальність за невиконання антикорупційного законодавства. Усе це разом науковці визначають як предмет законодавчого регулювання в системі протидії корупції в Україні. [32, с. 228].

У Стратегії національної безпеки України вказується, що поширення корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління, а також

слабкість, дисфункціональність і застарілість моделі публічних інститутів, депрофесіоналізація та деградація державної служби, разом із діяльністю державних органів в корпоративних та особистих інтересах, призводять до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності. [100].

Починаючи з 2014 р., з дня вступу у законну силу Закону України «Про запобігання корупції», НАЗК підготовлено три проекти Антикорупційної стратегії:

1) «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», що затверджений Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII [93]. У подальшому постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» визначено шляхи її реалізації [94];

2) другий проект Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки розроблений НАЗК та поданий 26 квітня 2018 р. Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України, де проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки» зареєстровано за № 8324. Разом із тим вказаний законопроект включено до порядку денного постановою Верховної Ради України «Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання» лише 07.02.2019. Законопроект «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки» 29.08.2019 було відкликано;

3) третій проект «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020–2024 роки» від 24.06.2020 [34] розміщений на сайті НАЗК для публічного обговорення, а обговорення якого було закінчено 10 липня, тобто через 15 днів.

Антикорупційне законодавство постійно акцентує увагу на принципі доброчесності в сфері публічного управління. Наприклад, Закон України «Про запобігання корупції» вимагає, щоб голова НАЗК був доброчесним і

компетентним, здатним виконувати свої службові обов'язки відповідно до ділових і моральних якостей, освітнього та професійного рівня, а також стану здоров'я [91]. Це також стосується співробітників правоохоронних органів. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» підкреслює термінову необхідність створення добросесної та професійної публічної служби. У цьому контексті, зміцнення стійкості публічної служби до корупційних проявів та довіри з боку громадян може бути досягнуто через перевірки на добросесність: імітацію ситуацій, що виникають у діяльності публічного службовця, з метою оцінки його поведінки в певних обставинах. Такі перевірки повинні проводитися для забезпечення професійної непідкупності, запобігання корупції серед публічних службовців, контролю за виконанням посадових обов'язків, дотриманням етичних стандартів поведінки, а також для виявлення, оцінки та усунення чинників, що сприяють корупції [93].

Стратегічним напрямом у боротьбі з корупцією має бути посилення зусиль, спрямованих на виявлення корупційних проявів та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Висока ефективність у виявленні корупційних правопорушень досягається лише завдяки комплексному застосуванню засобів і заходів, які є в розпорядженні органів державної влади, правоохоронних структур та громадянського суспільства.

Виявлення корупційних проявів у діяльності правоохоронних органів ускладнюється через низку факторів: 1) недостатня взаємодія між правоохоронними органами та населенням, зокрема в аспекті інформування та налагодження інформаційного зв'язку з громадянами; 2) небажання населення співпрацювати з правоохоронними органами; 3) недостатня ефективність профілактичної діяльності правоохоронців і комплексних заходів, спрямованих на виявлення корупції; 4) відсутність належного правового регулювання процедури перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

Основні проблеми виявлення корупції в діяльності інститутів громадянського суспільства включають: 1) залежність багатьох засобів масової

інформації від їхніх власників, а також недостатні умови для створення та функціонування незалежного і прозорого медіаринку; 2) збереження державних медіа, які потребують перетворення на суспільне телебачення та радіомовлення; 3) недостатня прозорість органів державної влади та обмежений доступ громадськості до інформації; 4) відсутність реального впливу неурядових організацій на стан корупції в країні..

У цьому контексті слід наголосити, що державна служба є одним із основних видів суспільно корисної діяльності, орієнтованої на реалізацію завдань і функцій держави в межах компетенції конкретного органу державної влади. Державна служба виступає як організаційно-правове явище з власним специфічним змістом і особливостями, адже вона є ключовим інструментом, за допомогою якого держава виконує свої зобов'язання перед суспільством. Від ефективності її функціонування залежить забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян [9, с. 338].

Однак, наприклад, дії службової особи, за вчинення чи невчинення яких їй обіцяють пропонують чи надають неправомірну вигоду, можуть мати як законний, так і незаконний характер, бути в межах або поза межами компетенції службової особи. Утім, визначальним для таких дій є те, що їх учинення або невчинення обов'язково пов'язане з використанням наданої службовій особі влади чи службових повноважень. *Наприклад, вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова від 26 жовтня 2016 року головного інспектора Чернігівського міського відділу Управління ДСНС України у Чернігівській області майора служби цивільного захисту було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України, а саме за одержання від директора ТОВ «Карнавалія» неправомірної вигоди в сумі 5060 грн. за непритягнення його до відповідальності. Як бачимо, в цьому випадку неправомірну вигоду було одержано саме за те, щоб службова особа не чинила дій з використанням службового становища, а саме не притягувала до відповідальності директора ТОВ «Карнавалія» [14].*

Однією з типових ознак корупційної злочинності є її корислива спрямованість, з огляду на що питання реформування економічної системи, спрощення та детінізація економічних відносин в аспекті послаблення економічного підґрунтя корупції набувають своєї актуальності. Саме на зазначену детінізацію економіки особлива увага звертається у монографічному дослідженні В. М. Поповича [78], який розглядає її позитивний вплив на стан і показники злочинності економічного характеру, зокрема, корисливого, у невідривному зв'язку зі створенням належних умов для природної конкуренції, демонополізації економіки та законної приватизації. Взагалі вважаємо, що оскільки специфіка корупційної злочинності полягає в оплатному використанні відповідними особами наданих їм владних повноважень в інтересах окремих осіб, можна виокремити такі напрями загальносоціального запобігання корупційній злочинності як усунення необхідності та доцільності вирішення громадянами своїх питань позаправовим, корупційним шляхом, а також підвищення рівня економічної забезпеченості осіб, уповноважених на виконання певних владних функцій. Таким чином, у межах зниження економічної привабливості використання корупційних механізмів пропонується спрощення механізмів державного регулювання господарювання, а саме державної реєстрації, ліцензування, надання спеціальних дозволів, нормування, квотування, тощо; забезпечення прозорості й конкурсності роботи фондового ринку, оренди та приватизації державного майна, розміщення державних замовлень тощо. Крім цього, М. Б. Бучко [10] обґрунтовано вказує на доцільність запровадження певних загальносоціальних заходів стимулювання правомірної діяльності громадян, зокрема таких як створення сприятливих умов для внутрішнього інвестування, інтенсифікація державного фінансування економіки та забезпечення цільового використання таких коштів, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, удосконалення системи оподаткування, розширення практики надання податкових пільг та ін.

Разом із тим, не менш важливим у контексті забезпечення нормального функціонування економічної системи та здійснення державного регулювання у

цій сфері вбачаються оптимізація системи державного економічного й фінансового контролю, запровадження ефективної системи контролю за доходами та видатками державних службовців, а також розширення предмету відання, мережі та компетенції органів громадського контролю. Це ж стосується й державних службовців у тій частині, що давання ними неправомірної вигоди має спричиняти для них істотно більші матеріальні видатки, аніж використання правових механізмів реалізації їхніх прав та задоволення інтересів.

Не менш важливою постає й вимога щодо професійності та політичної нейтральності осіб, на яких покладене виконання владних повноважень, що дозволить запобігти виникненню у такої особи конфлікту інтересів й уникати випадків зайняття посад, які пов'язані з реалізацією влади, особами, які схильні до вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Окрім того, ще одним напрямом дії правових заходів загальносоціального запобігання корупційній злочинності є формування виборчого законодавства, яке б забезпечило проведення демократичних виборів парламенту, президента, органів місцевого самоврядування. Щоправда, на нашу думку, вирішення питань корупції під час виборів лежить не тільки у площині певного законодавчого регулювання порядку формування представницьких органів публічної влади, а й у рівні політичної культури та свідомості відповідних політичних еліт. Хоча, з іншого боку, законодавче впорядкування відносин організації та діяльності різних гілок державної влади й місцевого самоврядування, у тому числі в аспекті забезпечення їхньої самостійності, також слід визначати в якості ефективного механізму загальносоціального запобігання корупційній злочинності.

Разом із тим, проблеми правової та організаційної основи діяльності органів публічної влади виступають об'єктом впливу не лише політичних, а й організаційно-управлінських заходів загальносоціального запобігання корупційній злочинності, що, на думку Г. І. Лелікова [61], спрямовуються на комплексне оновлення системи державного управління. У даному разі вбачаємо

за належне відмежування організаційно-управлінських заходів запобігання від адміністративно-правових заходів протидії корупції.

Стратегічний напрям боротьби з корупцією полягає в її протидії. Комплексні заходи є шляхом, який може зменшити обсяг корупційних проявів і їх негативний вплив на суспільство. Основні заходи протидії корупційній злочинності серед державних службовців включають:

1) Визначення стратегії соціально-економічного розвитку та впровадження адміністративної реформи. Формування правової держави та громадянського суспільства є основою для запобігання корупційній злочинності. Поверхневі зміни у системі державного управління, навіть якщо вони виглядають привабливо, не здатні поліпшити ситуацію у боротьбі з корупцією.

2) Формування ідеології державної служби, тобто її моральних принципів і цінностей. Комуністичні постулати залишилися в минулому, а ідеали української державності ще не розроблені та не впроваджені в практику. Невизначеність і непевність серед чиновників є одним із важливих чинників корупційної злочинності.

3) Забезпечення прозорості державної влади, що вирішує такі завдання: відновлення довіри громадян до державних структур; створення несприятливих умов для вчинення корупційних кримінальних правопорушень; реалізація конституційних прав громадян на достовірну інформацію у цій сфері.

4) Вдосконалення антикорупційного законодавства. Хоча відповідні законодавчі акти вже прийняті, що дозволяють правоохоронним органам реагувати на різні корупційні прояви, від неетичної поведінки державного службовця до участі в хабарництві чи діяльності організованих злочинних угруповань, нормативно-правова база потребує подальшого вдосконалення. Це стосується як регулювання порядку державної служби, так і юридичної відповідальності за корупційні правопорушення.

5) Реальний прояв політичної волі. Політична воля в будь-якій державі, особливо з недостатньо розвинутими демократичними інститутами, є важливим

засобом запобігання корупції. За відсутності такої волі навіть найдосконаліше законодавство залишається декларативним, а діяльність правоохоронних органів є лише імітацією боротьби з корупційною злочинністю.

б) Значне підвищення оплати праці чиновників (державних службовців) при одночасному підвищенні їх відповідальності. Підвищення умов праці дозволить службовцям почуватися безпечніше та впевненіше, що зменшить ризик отримання неправомірної вигоди, оскільки наслідки будуть значними. Доки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не дадуть позитивного результату.

7) Створення системи стримування і противаг у системі поділу влади, підзвітність і відкритість державних інституцій. Ефективним буде унормування прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування через чітке правове регулювання адміністративних процедур. Це сприятиме широкому використанню інформаційних технологій, особливо Інтернету. Реєстри майнових прав власності на рухоме та нерухоме майно, реєстри всіх одержувачів соціальних пільг та спеціальних пенсій, витрат, які здійснювалися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, мають бути відкритими. Необхідно скоротити кількість ліцензій, дозволів та інших бюрократичних обмежень і створити систему державного захисту рівних конкурентних умов для всіх представників бізнесу.

8) Залучення інститутів громадянського суспільства до боротьби з корупцією. Особливу увагу слід приділити вихованню правової та громадянської свідомості, отриманню навичок антикорупційної поведінки. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у цій боротьбі, але їх значимість реалізується лише за умови прозорості та незалежності від політиків та олігархів.

Нова Стратегія боротьби з корупцією має відповідати конкретним умовам країни, враховувати особливості проблеми корупції, а так само можливості й обмеження при зверненні до неї. Таким чином, для розроблення такої Стратегії

потрібно оцінити ступінь, форми та причини корупції в країні в цілому і в конкретних структурах державної влади. Водночас для формування стратегії необхідно приділити пильну увагу політичній рішучості на проведення антикорупційних реформ у правлячих колах і в громадянському суспільстві. Подібна оцінка тягне за собою як правові, так і соціально-економічні процеси реформування.

Тому нинішній етап реалізації державної антикорупційної політики має бути спрямований насамперед на організацію виконання Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативно-правових актів.

У зв'язку з цим, до Стратегії запобігання корупційним кримінальним правопорушенням в органах державної влади важливо включити низку організаційних заходів, спрямованих на:

- розвиток нормативно-правової бази органів державної влади і органів місцевого самоврядування;

- організацію роботи підрозділів кадрових служб органів виконавчої влади щодо запобігання корупційним та іншим правопорушенням;

- вдосконалення діяльності комісій з дотримання вимог до службового поведіння осіб, що заміщають посади державної служби всіх видів, і врегулювання конфлікту інтересів, вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності зазначених комісій;

- проведення соціологічних досліджень рівня корупції та ефективності антикорупційних заходів;

- навчання державних службовців, до посадових обов'язків яких входить участь у запобіганні корупції.

Отже, зазначена Стратегія утворює динамічну, постійно оновлювану відповідно до вимог часу і з урахуванням державного устрою України систему заходів протидії. На доцільність офіційного закріплення саме такої системи заходів із протидії корупції спрямована Стратегія боротьби з організованою злочинністю (2020 р.) [103].

На завершення, для запобігання виникненню будь-яких конфліктів, необхідно на законодавчому рівні визначити запобігання корупційній злочинності як складну багаторівневу систему заходів. Ці заходи виконуються спеціально уповноваженими суб'єктами та спрямовані на мінімізацію проявів корупції, усунення й нейтралізацію її криміногенних факторів, виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень, притягнення винних до кримінальної відповідальності, а також запобігання та усунення наслідків таких суспільно небезпечних діянь. Специфіка запобігання проявляється не лише в об'єктах впливу, але й у змісті антикорупційних заходів, суб'єктах їхньої практичної реалізації. Досягнення цілей запобігання корупційній злочинності можливе лише у поєднанні з запобіганням іншим корупційним діянням у межах єдиної комплексної Стратегії запобігання корупційним кримінальним правопорушенням в органах державної влади.

Таким чином, можна констатувати, що правові заходи протидії корупційній злочинності не мають чітко вираженої спрямованості на усунення певних криміногенних факторів, а натомість, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, непрямо позначаються на детермінантній складовій корупційної злочинності. Діяльність щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями, має бути спрямована на протидію корупції в органах державної влади. Механізм такої протидії повинен містити узгоджену систему заходів правового та організаційного характеру, яка спрямована на запобігання, виявлення та припинення детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень державними службовцями, їх нейтралізацію та усунення. Проведення таких заходів має сприяти реалізації антикорупційного потенціалу суспільства загалом, і органів державної влади зокрема. Ці правові заходи повинні бути відображені у Стратегії протидії корупційним кримінальним правопорушенням в органах державної влади, яка має ґрунтуватися на таких основних принципах: оптимізація функцій державних органів; цифрова трансформація та відкриті дані; зручні законні сервіси; нетерпимість до

корупції серед громадян; невідворотність покарання. Лише таким чином можуть бути закладені основи ефективної роботи щодо зменшення рівня корупційних кримінальних правопорушень у сфері діяльності органів державної влади та державних службовців до мінімального рівня..

3.2. Організаційні заходи протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями

Злочинність та протидія їй в Україні є вкрай складними і нагальними питаннями. Нестабільність суспільно-політичної та економічної ситуації, недоліки в механізмах державного управління, відсутність ефективного громадського контролю за діяльністю державних органів, зниження рівня життя населення, а також корупція в усіх гілках влади, включаючи правоохоронні органи, створили сприятливі умови для розвитку та закріплення злочинності в суспільному житті країни. Швидке зростання за багатьма показниками та розширення масштабів цього явища, а також його вплив на всі соціальні сфери становлять реальну загрозу національній безпеці, ставлять перед суб'єктами протидії злочинності нові виклики та вимагають пошуку ефективних заходів виявлення, припинення, тобто запобігання.

Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [46; 119, с. 5].

Як підкреслили О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, необхідно негайно реагувати та втручатися (а також здійснювати прямий вплив) на цю ситуацію як з боку органів державної влади, так і з боку суспільства в цілому. Окрім цього, вирішення проблеми протидії злочинності потребує посилення соціального контролю за реалізацією всіх різноманітних заходів, які здійснюються з метою

запобігання злочинним проявам, при цьому дотримуючись основних прав людини. [3, с. 99].

Згідно з думкою О. М. Джужі, організаційні заходи протидії в широкому сенсі є заходами запобігання кримінальним правопорушенням, що включають: 1) цілеспрямоване здійснення цього виду запобіжної діяльності як функції; 2) взаємодію з елементами системи як «по горизонталі» (взаємодія), так і «по вертикалі» (підпорядкування); 3) неухильне виконання команд управляючого механізму системи; 4) вибір лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу. [59, с. 63].

У той же час, В. В. Голіна у більш вузькому розумінні організаційні заходи протидії розуміє як синтезовану теорію і практику організації протидії злочинності шляхом розроблення і використання спеціальних знань і методів різних наук (юриспруденції, соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [19, с. 21]. Таку діяльність слід розглядати як комплекс самостійних, але взаємопов'язаних і доповнюючих один одного напрямів у боротьбі зі злочинністю. Її суть полягає в діяльності державних органів, громадських організацій та громадян, спрямованій на протидію криміногенним явищам і процесам, а також на запобігання вчиненню злочинів на різних етапах злочинної поведінки. Це включає діяльність суб'єктів, які займаються організаційними заходами протидії кримінальним правопорушенням: законодавчих органів, виконавчих структур, державних координуючих, правоохоронних та правозастосовних органів, а також органів державного, культурно-виховного і господарського управління, навчальних і медичних установ, релігійних, громадських організацій, рухів, воєнізованих формувань, фондів, соціальних груп, об'єднань батьків, сусідів та інших громадян.

Протягом останніх років однією з найважливіших тем у висвітленні корупційних дій у медіа було повідомлення про обшуки в приміщеннях Київської міської державної адміністрації та в заступника Голови. За інформацією джерел справа стосується систематичного вимагання неправомірної

винагороди у одного з перевізників столиці. Практично всі медіа, що підлягали моніторингу, висвітлили цей факт, що свідчить про високий рівень зацікавлення суспільства у боротьбі з корупцією на всіх рівнях влади, а також про важливість забезпечення прозорості в діяльності державних установ. Ще одним посадовцем, якого звинуватили в корупції, став керівник земельного відділу Обухівської міської ради. Його підозрюють у зловживанні службовим становищем та заподіянні місцевому бюджету збитків на суму понад 3,5 млн грн. Найбільше повідомлень про корупційні злочини в медіа стосувалися військових, особливо представників ТЦК. Значного резонансу набуло повідомлення про те, що на Одещині одного з командувачів регіонального управління Сил ТрО «Південь» ДБР підозрює в залученні військовослужбовців до будівництва свого будинку, при цьому бійці, які здійснювали будівництво, нібито отримали від держави доплати за виконання бойових завдань на передовій [1].

У сучасних умовах розвитку корупційної злочинності для досягнення значних результатів у боротьбі з нею від правоохоронних органів очікується підвищення ефективності роботи з протидії злочинних проявів. Це, у свою чергу, вимагає якісно нового рівня організації профілактики з боку відповідних оперативних підрозділів, органів досудового розслідування та уповноважених осіб інших служб. Кримінальні процесуальні відносини таких суб'єктів у правовому полі формують взаємозалежний зв'язок, необхідний для розробки та реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в системі органів державної влади. Чим ретельніше продумана організація системи профілактичної діяльності, тим довше вона може ефективно функціонувати. Проте, як би ретельно не готувалось організаційне забезпечення діяльності оперативних підрозділів, передбачити всі можливі зміни оперативної обстановки практично неможливо. Оскільки діяльність підрозділів внутрішньої безпеки відбувається у специфічній оперативній обстановці, всередині колективів, то в процесі цієї роботи доводиться удосконалювати організацію системи для успішного виконання завдань в умовах, що постійно змінюються.

Організація діяльності надає можливість: визначити цілі, завдання, види, методи, форми і принципи профілактичної діяльності; окреслити напрями, лінії, об'єкти діяльності та запровадити систему заходів для кожного з них; сформувати основні ділянки діяльності та визначити необхідні для їх якісного забезпечення ресурси; створити раціональні структури оперативних підрозділів і визначити функції елементів цієї системи; організувати управління діяльністю оперативного підрозділу в цілому та кожного працівника зокрема; створити передумови для наукової організації праці в підрозділах.

Так, співробітники СБУ у співпраці з НАБУ та САП викрили міського голову та голову районної ради одного з міст Закарпатської області у причетності до корупційних схем. Відповідно до матеріалів справи, посадовці зловживали своїм службовим становищем, щоб продати земельну ділянку площею понад 3 га в центрі міста за заниженою ціною. Організатором цієї схеми є голова районної ради, який має значний вплив у кримінальному середовищі регіону. У минулому він двічі обирався народним депутатом, зокрема від забороненої нині «Партії регіонів». За даними слідства, на сесії міськради міський голова забезпечив ухвалення рішення про продаж ділянки за ціною, що була занижена майже в 9 разів. Покупцем виступило приватне товариство, фактичним контролером якого є голова районної ради. Підставою для цього стала експертна оцінка, що вказувала на занижену вартість ділянки. Згідно з матеріалами справи, за «занижений висновок» власники компанії-оцінювачки отримали хабар. Внаслідок таких дій земельна ділянка, ринкова вартість якої становила 84,6 млн грн, була продана за 9,6 млн грн. Крім того, міський голова особисто ухвалив рішення про розтермінування платежу на 6 місяців для товариства. У зв'язку з вчиненими злочинами посадовцям, а також двом власникам компанії-оцінювачки та оцінювачу, готується повідомлення про підозру за такими статтями КК України: ст. 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів); ст. 364 (зловживання владою або

службовим становищем); ст. 368-4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги) [70].

Отже, організація діяльності підрозділів внутрішньої безпеки щодо протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються державними службовцями є комплексом цілеспрямованих дій, спрямованих на вдосконалення структурно-функціонального забезпечення відповідних підрозділів, розстановку сил і засобів та управління профілактичною роботою.

Органи прокуратури відіграють ключову роль у протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності в органах державної влади. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) виступає важливим елементом механізму реалізації державної антикорупційної політики, зокрема в аспектах розслідування корупційних злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності та відшкодування збитків, завданих державі. САП повинна виконувати функції прокуратури стосовно Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) як органу досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, а також сприяти Вищому антикорупційному суду в розгляді та вирішенні справ щодо корупційних правопорушень.

Критеріями оцінювання ефективності діяльності прокуратури на цьому напрямі наглядової діяльності є такі: своєчасність виявлення та запобігання корупційним правопорушенням, притягнення до відповідальності винних службових осіб, реальне усунення негативних наслідків протиправних діянь та відшкодування завданої ними шкоди [98].

Попередження прокуратурою порушень законності в діяльності правоохоронних органів під час провадження оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування розглядається практиками не як окремий напрям діяльності прокуратури, а як складова реалізації нею наглядових повноважень та функції кримінального переслідування, координації протидії злочинності, захисту публічних інтересів у судочинстві.

До суб'єктів державного контролю належить також СБУ, яка відповідно до законів України «Про Службу безпеки України» [102], «Про оперативно-розшукову діяльність» виявляє кримінальні правопорушення, вчинені державними службовцями, та здійснює оперативне забезпечення розслідування відповідних кримінальних проваджень.

Інспекція з особового складу здійснює контроль за якісним проведенням службових розслідувань за фактами порушення дисципліни та законності державними службовцями, забезпечує облік та узагальнення таких порушень, розробляє рекомендації щодо їх профілактики та, водночас, надає підрозділам практичну допомогу в організації роботи з дотримання законності, узагальнює та поширює передовий досвід.

Згідно з статтею 4 Закону України «Про запобігання корупції» [91], НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, відповідальним за формування та реалізацію державної антикорупційної політики. [91].

До компетенції НАЗК у сфері зловживання владою або службовим становищем, що здійснюється державними службовцями, входять адміністративні та аналітичні обов'язки. Зокрема, це включає контроль та перевірку декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, їх зберігання та оприлюднення, а також моніторинг способу життя таких осіб. Для цього НАЗК забезпечує ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Головним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням НАЗК є перевірка декларацій майнового стану. Відповідно до ст. 48 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК здійснює такі види контролю декларацій:

- 1) щодо своєчасності подання;
- 2) щодо правильності та повноти заповнення;
- 3) логічний та арифметичний контроль [91].

У процесі взаємодії між НАЗК та оперативним підрозділами перше зобов'язано своєчасно проінформувати останні про вчинення корупційного кримінального правопорушення після повної перевірки декларації і якщо було виявлено такі факти.

Так, *наприклад, НАЗК у співпраці з ДБР та Офісом Генерального прокурора виявило ознаки незаконного збагачення у начальника Центрального управління продовольчого забезпечення Тилу Командування Сил логістики ЗСУ на суму майже 58 млн грн за результатами моніторингу його способу життя. 21 березня його затримали, наразі вирішується питання про повідомлення про підозру. НАЗК з'ясувало, що у 2023 році за дорученням цього чиновника пов'язані з ним фізичні та юридичні особи придбали: автомобіль Toyota Corolla Cross Hybrid вартістю 1,5 млн грн, оформлений на дочку посадовця, чий сукупний дохід суттєво не відповідає вартості цього майна; квартиру в Києві площею 158 кв.м. вартістю понад 5,8 млн грн, зареєстровану на третю особу; 53 земельні ділянки в Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Житомирській та Полтавській областях загальною вартістю понад 8,7 млн грн; Єдиний майновий комплекс Хмельницького державного експериментального протезно-ортопедичного підприємства вартістю 38,4 млн грн; комплекс Хмельницької обласної бази спеціального медичного постачання вартістю 1,4 млн грн. Усі зазначені активи були придбані третіми особами за дорученням чиновника. Також не було встановлено законних джерел походження 2 млн грн готівки, яка, згідно з декларацією, належить родині службовця. Зібрані матеріали були передані до САП у сфері оборони Офісу Генерального прокурора для їх долучення до матеріалів кримінального провадження та проведення досудового розслідування з метою притягнення посадовця ЗСУ до кримінальної відповідальності [71].*

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) є державним правоохоронним органом, відповідальним за запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, що належать до його компетенції, а також за запобігання новим злочинам. Його

компетенція визначена досить широко, але конкретизована у завданнях, встановлених статтею 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Серед цих завдань є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненим вищими посадовими особами, які виконують функції держави або місцевого самоврядування, і які становлять загрозу національній безпеці. Таким чином, НАБУ виступає органом досудового розслідування для відповідної категорії кримінальних правопорушень з вузькою та чітко визначеною підслідністю. [96].

Звісно, заходи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, здійснюваним державними службовцями, мають бути ефективними в їх реалізації в практичній діяльності правоохоронних органів. Це включає формування «відомчої» громадської думки, яка активно заперечує будь-які прояви корупції в професійній діяльності. Однак, враховуючи зростаючі вимоги суспільства до форм, методів і результативності роботи, арсенал заходів запобігання потребує вдосконалення в аспекті кадрового забезпечення такими заходами:

1) Проведення аналізу діяльності окремих державних органів, підрозділів і служб, а також службових повноважень державних службовців для виявлення потенційних можливостей для зловживань.

2) Впровадження сучасних психотехнологій для професійно-психологічного добору кадрів з урахуванням специфіки служби (високий рівень емоційно-стресових навантажень, наявність ризиків, підвищені вимоги до «морального обличчя» працівника) з метою запобігання прийняттю на службу осіб, пов'язаних з антигромадськими елементами або кримінальними структурами. Формування кадрового резерву з осіб, які не пройшли психологічний відбір через непридатність до певних видів службової діяльності.

3) Визначення переліку посад управлінських ланок, кандидати на які підлягають обов'язковій спеціальній перевірці, умов її проведення, включаючи тих, хто вже працює на цих посадах, а також переліку обов'язкових документів

для особової (кадрової) справи зазначених категорій працівників, умов її ведення, порядку періодичної ротації таких осіб та їх однорівневого переміщення.

4) Впровадження профілактичної ротації керівного складу на постійній основі кожні п'ять років.

5) Розробка спеціальних програм навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань запобігання корупції у професійній та службовій діяльності.

6) Запровадження практики оперативного інформування кадрів про всі виявлені факти корупції серед їх працівників.

7) Оприлюднення через засоби масової інформації та прес-службу матеріалів, пов'язаних з корупційними діями працівників, а також запровадження постійної практики радіо- та телевізійних виступів (звітів) керівників територіальних органів перед населенням з висвітленням як позитивних, так і негативних фактів їх роботи на місцях.

8) Вирішення питання підвищення рівня матеріального забезпечення державних службовців з низькими окладами та встановлення доплат до їх заробітної плати залежно від кількості та якості виконаної роботи, включаючи запровадження грошової та іншої компенсації за роботу в позаробочий час [117, с. 393].

Висновки до розділу 3

1. Забезпечення належного рівня знань антикорупційного законодавства серед представників державних органів, органів місцевого самоврядування та суспільства в цілому є гарантією успішного виконання завдання з усунення або мінімізації проявів корупції. Це сприяє ефективній дії превентивних антикорупційних механізмів, встановлених законодавством, а також підвищує рівень правової обізнаності громадян, що зменшує ризик порушення їхніх прав і свобод, та сприяє формуванню нетерпимого ставлення до проявів корупції.

2. В Україні за останні роки було проведено чимало реформ, спрямованих на протидію корупції, які відображаються у впровадженні нормативно-правових актів, що передбачають декларування майнового стану службових осіб, створення спеціальних суб'єктів по боротьбі з корупцією, призначення відповідальних за виявлення корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, та багато іншого. Незважаючи на ці зміни, аналіз наукових досліджень свідчить, що вони є недостатньо ефективними для мінімізації корупції в суспільстві. Кожен громадянин, незалежно від його статусу, повинен свідомо ставитися до свого суспільства, держави та самого себе, адже корупційні правопорушення загрожують розвитку громадянського суспільства, підривають авторитет службових осіб, формують недовіру іноземних партнерів та негативно впливають на міжнародний імідж держави.

3. Корупція є суспільним явищем, яке повністю викоринити неможливо, а формування антикорупційної свідомості є поступовим процесом. Виховання добросесної поведінки є багатоаспектним явищем, яке має здійснюватися незалежно від віку, статі, освіти та соціального статусу особи в суспільстві. Тому не можна стверджувати, що лише держава на нормативно-правовому рівні здатна повністю забезпечити зменшення корупції.

ВИСНОВКИ

У результаті розробки та наукового обґрунтування теоретичних основ та практики правоохоронної діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням, вчинених державними службовцями в Україні, у магістерській роботі, виходячи з мети, завдань, об'єкта та предмета наукового дослідження отримані такі висновки:

1. За результатами дослідження сутності понять «державна служба» та «державний службовець» наголошено на необхідності розмежування понять «службове становище», «зловживання службовим становищем», «посадові/службові особи». Так, поняття державного службовця є вузьчим від поняття посадової особи (нею може бути і особа органів місцевого самоврядування) чи службової особи (ч. 4 ст. 18 КК України за функцією виконання службових чи представницьких повноважень, за наявністю організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій). За останнім критерієм це можуть бути юридичні особи приватного права.

Окреслено дуалістичний підхід до вивчення державної служби та державного службовця, що дозволив розглянути зазначені категорії у двох аспектах: (I) як інструментарій впливу на корупційну злочинність шляхом реалізації правових та організаційних заходів; (II) як сферу корупційно-криміногенних ризиків, об'єкт кримінальних протиправних посягань й державного службовця як особу злочинця.

2. Визначення вичерпного переліку корупційних суспільно небезпечних діянь у законі про кримінальну відповідальність є безпідставними, невиправданими та не сприяють протидії корупції, а відсутність у КК України поняття «корупційне кримінальне правопорушення» не дозволяє визначити кримінально-правовий зміст групи корупційних деліктів й розподілити на кримінальні проступки та злочини. Тому, під корупційним кримінальним правопорушенням пропонуємо розуміти передбачене виключно кримінальним

законом, суспільно небезпечне, протиправне, винне та умисне діяння з наявністю індивідуалізованих й конкретизованих зв'язків, що містить ознаки корупції й вчиняється особою (-ами), зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Таке поняття слід визначити в кримінальному законодавстві (примітка ст. 45 КК України) через призму його ознак, а саме: 1) суспільну небезпечність протиправного діяння та його криміналізацію; 2) вчинення спеціальним суб'єктом – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (2014 р.); 3) наявність умисної форми вини; 4) наявність індивідуалізованих й конкретизованих зв'язків.

3. Криміналізація корупційних діянь певною мірою слугує правовим інструментом захисту верховенства права та належного здійснення правосуддя, у тому числі завдяки диференціації профілактичних і примусових заходів впливу. У відповідності до хронологічного формування вітчизняної кримінально-правової та антикорупційної політики слід виокремити основні історичні періоди та етапи становлення кримінальної відповідальності державних службовців в законодавстві України про кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення: 1) *звичаєвий* – від IX ст. – поч. XIV ст. (чіткої вказівки на спеціальний статус особи як державного службовця не містилося, проте існували приписи відповідальності осіб, які виконували певні публічні функції); 2) *перехідний* – XIV –XVI ст. (поява документів, які були чинні на території України і передбачали відповідальність державних службовців); 3) *козацький* – з XVI ст. по XVIII ст. (період існування Козацько-гетьманської держави); 4) *імперський* – з сер. XVIII ст. по поч. XX ст. (систематизація злочинів, які посягають на інтереси органів влади й перша офіційна згадка про державних службовців); 5) *радянський* – з поч. XX ст. по 1991 рр. (період визнання державними службовцями лише осіб, які займали постійні чи тимчасові посади в будь-якій державній установі, підприємстві, а також в організації або об'єднанні, і на яких законом були покладені певні права, обов'язки та повноваження у здійсненні господарських, адміністративних, професійних та інших загальнодержавних завдань);

б) *незалежний* – з 24 серпня 1991 року по теперішній час, який складається із таких підетапів: а) з 1991 по 1995 рр. (становлення нормативно-правових засад антикорупційного законодавства); б) з 1995 по 2014 рр. (формування кримінального законодавства й основ антикорупційної політики, наближення їх до міжнародних стандартів; прийняття антикорупційного пакету законів й формування зовнішніх критеріїв і методології оцінювання стану корумпованості); г) з 2014 р. по теперішній час (розвиток антикорупційного законодавства в контексті положень Угоди про асоціацію України та ЄС, створення нових антикорупційних органів й перехід до нового виміру формування кримінальної антикорупційної політики; диференціація відповідальності державних службовців).

4. Кримінальні правопорушення, які вчиняються державними службовцями, є суспільно небезпечними, протиправними, винними та кримінально караними діяннями, що здійснюються особами, які займають відповідальні службові посади. Ці діяння реалізуються шляхом використання наданих прав або невиконання покладених обов'язків, зазвичай посягаючи на два основні об'єкти: суспільні відносини, що виникають у процесі виконання службовою особою своїх функцій відповідно до нормативно-правових актів, що забезпечують належну роботу державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності.

Ці суспільно небезпечні діяння поділяються на кілька категорій: 1) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: а) пов'язані з професійною діяльністю службових осіб та представників влади (ст. 364, 365 КК України); б) пов'язані з отриманням або приховуванням неправомірної вигоди (ст. 368, 369, 369² КК України); в) пов'язані зі спеціальною діяльністю (ст. 366, 370 КК України). Специфіка службових зловживань визначається недостатньо чіткою відомчою регламентацією службових повноважень, високим рівнем латентності та поєднанням із супутніми злочинами; 2) інші

кримінальні правопорушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків (ст. 115, 117, 118, 121, 152, 154, 185–187, 286, 296 КК України та ін.).

5. Встановлено, що правові заходи протидії не мають чіткої спрямованості на усунення конкретних криміногенних факторів, однак, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, вони непрямо впливають на детермінанти корупційної злочинності. Діяльність із протидії корупційним злочинам, які вчиняються державними службовцями, повинна бути орієнтована насамперед на органи державної влади. Механізм такої протидії має включати узгоджену систему заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на виявлення та припинення детермінантів вчинення корупційних кримінальних правопорушень державними службовцями, а також їх нейтралізацію та усунення. Реалізація таких заходів повинна сприяти підвищенню антикорупційного потенціалу суспільства в цілому та органів державної влади зокрема. Ці правові заходи мають бути відображені в Стратегії протидії корупційним злочинам в органах державної влади. Лише таким чином можна закласти основи для ефективної роботи зі зменшення рівня корупційних кримінальних правопорушень у сфері діяльності органів державної влади та державних службовців до мінімального рівня. Основні правові заходи для протидії корупційним кримінальним правопорушенням, що здійснюються державними службовцями, включають: 1) визначення ключових напрямів антикорупційної політики; 2) визначення пріоритетних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення антикорупційного законодавства; 3) окреслення перспектив розвитку органів державної влади та проведення адміністративної реформи; 4) формування антикорупційної ідеології державної служби; 5) забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та підвищення їх авторитету.

6. Організаційні заходи для протидії корупційним кримінальним правопорушенням включають: 1) Проведення оцінки діяльності державних органів, підрозділів і служб, а також аналіз службових обов'язків державних службовців для виявлення потенційних можливостей для зловживань; 2)

Впровадження сучасних психотехнологій для професійно-психологічного відбору кадрів з урахуванням специфіки служби; 3) Визначення переліку посад управлінського рівня, кандидати на які підлягають обов'язковій спеціальній перевірці; 4) Запровадження регулярної профілактичної ротації керівного складу кожні п'ять років; 5) Розробка спеціальних програм навчання та підвищення кваліфікації працівників у питаннях протидії корупції (наприклад, «Антикорупційний менеджмент», «Корупція і державна служба»); 6) Впровадження практики оперативного інформування кадрів про виявлені факти корупції серед їхніх працівників; 7) Публікація через медіа матеріалів, пов'язаних з корупційними діями працівників; 8) Використання анонімних «телефонів довіри» для повідомлення про неправомірні дії державних службовців та реагування на них; 9) Створення комісій з етики та службової дисципліни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ЗМІ: корупція залишається головною темою кримінальних новин в українських медіа. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/analiz-imi-korupsiya-zalyshayetsya-golovnoyu-temoyu-kryminalnyh-novyn-v-ukrayinskyh-media-i62047>
2. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. «Юрисконсульт», 2006. 342 с.
3. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
4. Бардачов В. В. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники патрульної поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 111–116.
5. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 195 с.
6. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.
7. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
8. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 38 с.
9. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.
10. Бучко М. Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її

попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 19 с.

11. Валле В. Революційне антикорупційне законодавство як фактор суспільних трансформацій в Україні. URL: <http://www.viravallee.com/books>.

12. Вдовенко С. М. Публічне адміністрування (теоретичні положення, пріоритети, напрями реалізації) : монографія. Ніжин, 2020. 259 с.

13. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис...докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 583 с.

14. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 28 жовтня 2016 року у справі №751/8759/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62233772>

15. Витко Т. Окремі аспекти оцінки управлінсько-кадрового потенціалу як необхідна складова реалізації державної кадрової політики України. *Вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2004. № 2. С. 159-164

16. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32.

17. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину: монографія. Київ: Атіка, 2009. 176 с.

18. Гвоздецький В., Заросило В. Адміністративно-правові засади запобігання і протидії корупції : курс лекцій. Київ : УДУФМТ, 2012. 120 с.

19. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

20. Горпинюк О. П. Деякі шляхи вдосконалення кримінально-правових норм про корупційні злочини та інші посягання, пов'язані зі службовим зловживанням. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №2. С. 275–282.

21. Господарський кодекс України : Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

22. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Хмельницький, 2005. 570 с.

23. Довбань І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: автореф. ...дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 41 с.

24. Довбань І. М. Злочинність державних службовців як цілісний комплексний феномен. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 102–104.

25. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОП Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.

26. Дрозд О. Ю. Співвідношення норм трудового та адміністративного права при регулюванні проходження державної служби в Україні : монографія. Херсон : Гельветика, 2016. 480 с.

27. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с.

28. Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.

29. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 849–852.

30. Житний О. О. Кримінально-правове заохочення в сфері протидії корупції (новели, проблеми, перспективи). *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, м. Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків, 2017. С. 78–79.

31. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн.: Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

32. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і

практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

33. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби: колективна монографія. Івано-Франківськ, 2012. 237 с.

34. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020–2024 роки. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/NAZK-Antykoruptsijna-strategiya-23.06.2020.pdf>.

35. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2014. 232 с.

36. Історія держави та права України : підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О.М. Бандурка та ін. Харків : Майдан, 2018. 616 с.

37. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ: Знання, 1998. 186 с.

38. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності державних службовців. *Вісник Українського державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 68–73.

39. Кваша О. О. Корупція як внутрішній ворог України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 117–120.

40. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 424 с.

41. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 208 с.

42. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях

Великого князівства Литовського. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.

43. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

44. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: наук.-метод. зб. / за ред. В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський. 2018. 472 с.

45. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995>

46. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

47. Корнякова Т. В. Детермінація злочинів проти довкілля: причини та умови їх вчинення. *Право України*. 2009. № 7. С. 79–87.

48. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.

49. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження: монографія / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

50. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

51. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

52. Кримінальне право України: Загальна Частина: підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2002. 408 с.

53. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

54. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту станом на 01.08.2024 р. URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>

55. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 2013. 824 с.

56. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05>

57. Кримінальний кодекс УРСР 1922 року. URL: http://static.flibusta.site/b.usr/Yurisprudenciya_Kriminalniy-kodeks-URSR-1927-roku-v-redakcii-1949-roku-.749242.pdf

58. Кримінальний кодекс УРСР 1927 року. URL: <https://coollib.net/b/669494-kollektiv-avtorov-yurisprudentsiya-kriminalniy-kodeks-ursr-1927-roku-v-redaktsiyi-1949-roku/readp>

59. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2009. 348 с.

60. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

61. Леліков Г. І. Організаційно-правові засади формування і функціонування державної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 1999. 21 с.

62. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

63. Литвинов О. М. Нова кримінологічна парадигма і політика протидії злочинності.

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6586/Nova%20kryminolohichna%20paradyhma%20i%20polityka%20protydii%20zlochynnosti_Lytvynov%20OM_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y

64. Ліпкан В. А. Адміністративно-правове регулювання національної

безпеки України : монографія. Київ : Текст, 2008. 440 с.

65. Максимович Р. Л. «Поняття службової особи у кримінальному праві України»: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2007. 17 с.

66. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 511 с.

67. Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства. *Громадський портал Львова*. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.

68. Михальченко О. М. Кору́пція як предмет історико-правового дослідження. *Держава і право*. 2002. Вип. 17. С. 396–402.

69. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Є. М. Моїсеєв, І. Р. Романенко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка. 2007. Т. IV. 1132 с.

70. На Закарпатті затримали мера та голову райради за підозрою в корупції. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3878504-na-zakaratti-zatrimali-mera-ta-golovu-rajradi-za-pidozrou-v-korupcii.html>

71. НАЗК і ДБР виявили ознаки незаконного збагачення у посадовця ЗСУ на майже 58 млн грн. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/nazk-i-dbr-vyyavyly-oznaky-nezakonnogo-zbagachennya-u-posadovtsya-zsu-na-mayzhe-58-mln-grn/>

72. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

73. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.

74. Осадча А. С. Пеналізація суспільно небезпечних діянь з урахуванням спеціального суб'єкта злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України* : електрон. наук. вид. 2014. № 3. С. 280–293.

75. Панов М. І. Кримінальна протиправність як ознака злочину. *Право України*. 2011. № 9–10. С. 65–79.

76. Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ конф. (Харків, 10–11 жовт. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 210–213.

77. Перепелиця Г. В. Службові правопорушення та їх суб'єкти за Руською Правдою. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 19-20 квіт. 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 404–408.

78. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.

79. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб./ уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. 2 вид., змін. та допов. Харків: Право, 2017. 392 с.

80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»: Закон України від 04.03.2020 р. № 524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#Text>

81. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>

82. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 р. №3207-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>

83. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#Text>

84. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text>

85. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

86. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 29.06.2021 р. № 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#Text>

87. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>

88. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у каранті кримінальних правопорушень: Закон України від 13.07.2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n38>

89. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 6. Ст. 55.

90. Про державну службу. Закон від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

91. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

92. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх

досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

93. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10. 2014 р. № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 46. Ст. 2047.

94. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF#n77> (дата звернення: 15.11.2020).

95. Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки: Указ Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/98#Text> (дата звернення: 14.11.2020).

96. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print1464154462040811>

97. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

98. Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції: наказ Генеральної прокуратури України від 25 черв. 2013 р. № 10ГН. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010900-13#Text>.

99. Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції : Указ Президента України від 18.11.2005 р. № 1615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1615/2005#Text>

100. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

101. Про систему центральних органів виконавчої влади : Закон від 15 груд. 1999 р. № 1572/99. *Верховна Рада України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1572/99#Text>

102. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

103. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

104. Проблеми протидії злочинності: підручник / Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. Харків: «Новасофт», 2010. 352 с.

105. Протидія злочинам у сфері службової діяльності: кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми: монографія / О. М. Костенко, О. О. Кваша, М. І. Сірий та ін. Київ: Наукова книга, 2014. 318 с.

106. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 20.

107. Різак І. М. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід: метод. матеріали / М. І. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та ін. Ужгород : Ліра, 2004. 62 с.

108. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

109. Романюк Б. В., Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія. Кіровоград, 2010. 628 с.

110. Савченко А. В. Питання кваліфікації корупційних злочинів в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2015. № 4 (37). С. 162–169.

111. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федеративного кримінального законодавства Сполучених Штатів

Америци: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

112. Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства: матеріали круглого столу* (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. Київ: ІКВС, 2015. С. 30–34.

113. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

114. Стрельцов Є. Л., Довбань І. М., Карманова Н. І., Петков С. В. Протидія корупційним злочинам в державній владі щодо сутності протидії. *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia. 2020. № 47. Vol. 2. С. 3–8.

115. Стрільченко Є. В. Корупція, корупційні діяння та корупційні відносини. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. № 3. С. 195–198.

116. Судебники 1497 і 1550 років. URL: http://krotov.info/acts/16/2/pravo_01.htm

117. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 390–400.

118. Туляков О. В., Михайленко Д. Г. Кримінальна відповідальність державного службовця. *Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства: монографія* / за ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. Одеса: Фенікс, 2013. С. 354–374.

119. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2014. 227 с.

120. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 331 с.

121. Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн : монографія. Київ : Істина, 2006. 192 с.

122. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102

123. Черней В. В., Шаповалов О. О. Актуальні проблеми реалізації державної антикорупційної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 5–15.

124. Чишко К. О. Історичні передумови формування антикорупційного законодавства України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 2 (64). С. 73–78.

125. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.